

NIEUW SOCIAAL CONTACT

OVER DE NOODZAAK
VAN HET HERSTELLEN
VAN VERBINDINGEN

Afscheidscollege
19 februari 2025

Prof. dr. Jean Pierre Wilken

Kenniscentrum Sociale Innovatie
Lectoraat Participatie,
Zorg en Ondersteuning

NIEUW SOCIAAL CONTACT

OVER DE NOODZAAK
VAN HET HERSTELLEN
VAN VERBINDINGEN

Afscheidscollege

19 februari 2025

Prof. dr. Jean Pierre Wilken

Kenniscentrum Sociale Innovatie

Lectoraat Participatie,
Zorg en Ondersteuning

INHOUD

1. Inleiding	6
2. Een wereld in crisis	8
3. Sociale crisis	10
4. Verbroken verbindingen	15
5. Mensen als sociaal-ecologische wezens	17
6. Nieuw sociaal bewustzijn	20
7. Het brede welvaartsbegrip	22
8. Welzijn als toetssteen	23
9. Elementen van bestaanszekerheid	25
10. Sociale waarden	28
11. Kloven te dichten	32
12. Herstel van verbindingen	38
13. Sociale innovatie en renovatie	61
14. Epiloog	67
Biografie	68
Literatuur	70
Colofon	86

1. INLEIDING

Heeft u al gehoord van de nieuwe attractie in de Efteling? Inderdaad: de Danse Macabre. Het verhaal van een orkest dat door het ‘onnoembare’ verzwolgen wordt na het uitvoeren van de danse macabre in een oude abdij. Ik vind het een treffende metafoor voor de dans waarin wij thans verwickeld zijn. Met niet al te overdreven pessimisme zou je kunnen zeggen dat wij aardig op weg zijn om onszelf als mensheid te laten verdwijnen. We lijken vast te zitten in oude patronen en verworvenheden die we niet durven los te laten. Er zijn sinds de Tweede Wereldoorlog nog nooit zoveel gewapende conflicten geweest, met honderdduizenden slachtoffers en miljoenen vluchtelingen. De opwarming van de aarde en het verlies aan biodiversiteit zetten door. We zijn als de Titanic die op een ijsberg afstevent terwijl het orkest blijft spelen. Een belangrijk verschil is dat de kapitein van de Titanic niet wist dat hij op een ijsberg afging, terwijl wij met alle bestaande kennis dit wel weten. We kunnen de steven nog keren, maar lukt dat ook? De kapiteins op onze schepen gaan door op dezelfde weg, ongehinderd door de beschikbare wetenschappelijke kennis over wat er gaande is en op ons afkomt. De politieke koers is stuurboord terwijl we die koers radicaal naar bakboord moeten verleggen willen de passagiers overleven.

Het eerste deel van mijn verhaal is tamelijk somber. Maar het tweede deel, zo beloof ik u, is optimistischer van aard. Ik werk dus van donker naar licht... Mijn dierbare echtgenote stelt dat wat duister is eerst aan het licht moet komen. Dan wordt het zichtbaar en komt het in ons bewustzijn. Vervolgens kunnen we dit vertalen naar actie.

Mijn verhaal gaat over het opnieuw laden van het begrip sociaal, omdat ik geloof dat dit een baken van hoop kan zijn. In mijn verhaal zal ik iets over mijn eigen geschiedenis en mijn werk van de afgelopen decennia verweven, thema's die mij na aan het hart liggen. Maar het zal vooral

een pleidooi zijn om het sociale hernieuwd centraal te stellen, omdat ik geloof dat dit essentieel is voor onze toekomst. Het sociale moet hersteld worden. Wat ik daarmee bedoel zal ik straks uitleggen.

De opbouw van dit essay is als volgt. Ik begin met een kort overzicht van de situatie waar we op dit moment mee te maken hebben in de wereld en ons eigen land, zoals de oorlogen en de klimaatcrisis. Ik betoog dat we (ook) een sociale crisis hebben, wat zichtbaar wordt in bijvoorbeeld polarisatie, intolerantie, de invloed van zogenaamde sociale media en eenzaamheid. Ik constateer dat we lijden aan een gebrek aan verbinding en dat het hoog tijd wordt te erkennen dat we sociale wezens zijn die deel uitmaken van een groot ecosysteem. We zijn van elkaar afhankelijk en daarom is het van belang om ons sociaal bewustzijn wakker te schudden en onze sociale waarden te herijken. Ik ga in op een aantal van deze waarden zoals gelijkwaardigheid, wederkerigheid en sociale rechtvaardigheid. Het zijn waarden die verbonden zijn met sociale inclusie.

Vervolgens ga ik kort in op een aantal kloven die we te overbruggen hebben. Het herstellen van sociale verbindingen is hierbij essentieel. Hoe we dat kunnen invullen werk ik daarna uit. Ik zoom dan in op hoe professionals ‘sociale professionals’ kunnen zijn en wat hun betekenis is om verbindingen te helpen herstellen of te versterken. Ik pleit ook voor het centraal stellen van sociale waarden bij het bedrijfsleven en instituties zoals gemeenten en uitvoeringsinstanties. Ten slotte sta ik stil bij het begrip sociale innovatie en hoe we als hogeschool invulling kunnen geven aan het samen werken aan een betere wereld.

“

We zullen moeten resocialiseren.

2. EEN WERELD IN CRISIS

We lijken een wereld in crisis en verval. Je kunt nauwelijks meer spreken over een moderne beschaving. Neem de oorlogen. Na de Tweede Wereldoorlog had de mensheid zich voorgenomen: dit nooit weer. Inmiddels zijn we meer dan ooit in oorlog, zie de verschrikkingen in Oekraïne, het Midden-Oosten en in de hoorn van Afrika waardoor honderdduizenden soldaten, burgers, mannen, vrouwen en kinderen de afgelopen jaren omgekomen zijn en nog dagelijks mensen volslagen onnodig sterven. Ook ik geloof er met Rutger Bregman (2019) in dat de meeste mensen deugen, maar we hebben helaas te maken met mensen die door een bepaalde asociale ideologie en met veel geld hun eigen machtssysteem konden optuigen, manipulatieve boodschappen verspreiden, en daarmee een positie hebben verworven waarmee ze medemensen veel schade toebrengen of zelfs de dood injagen. Denk aan mensen als Poetin, Netanyahu en Trump.

Vrede betekent dat mensen enigszins in harmonie en veiligheid met elkaar leven en is een belangrijke basis voor gezondheid en welzijn. Zonder oorlog zou er geen geld naar wapens hoeven gaan, en kan dit geld besteed worden om iedereen op de wereld een gelukkiger leven te laten leiden. Een sociale economie zou er heel anders uitzien. In plaats van dat het grote geld verdiend wordt door de wapenindustrie, de farmaceutische industrie, de big tech en de agro-industrie kunnen we dit besteden aan sociaal ondernemerschap en onderlinge solidariteit, aan biologische voeding en natuurherstel. Als er minder stress zou zijn vanwege allerlei vormen van crisisangst, eenzaamheid en de daarmee gepaard gaande psychische klachten zou dat veel beter zijn voor onze gezondheid en – bijvoorbeeld – een hoop medicatiegebruik schelen.

Net als u maak ik me zorgen over de ontwikkelingen in de wereld maar ook over de situatie in Nederland. Onze kapiteins op het schip

hebben noch weinig op met natuur en klimaat, noch met mensen en mensenrechten. De passagiers op de boot worden ingedeeld in klassen en tegen elkaar opgezet. Mensen met een migratieachtergrond horen er niet bij. Asielzoekers moeten geweerd worden. Mensen met onvoldoende inkomen blijven steken in armoede omdat geweigerd wordt dit aan te vullen tot een noodzakelijk minimum (ondanks dringende en goed onderbouwde adviezen, onder andere van de Commissie Sociaal Minimum waarin mijn collega Nadjia Jungmann zitting had). Burgers worden gewantrouwd omdat zij gebruikmaken van uitkeringen en toeslagen. Mensen zijn dakloos omdat er onvoldoende (betaalbare) woningen zijn¹.

Mensen die hulp nodig hebben, worden in toenemende mate geconfronteerd met een tekort aan zorg en ondersteuning. Hierdoor komen gezinnen en kinderen in de knel, evenals mensen met een psychische kwetsbaarheid, een verstandelijke of lichamelijke beperking, een chronische ziekte en ouderen met dementie. Mantelzorgers raken overbelast. Veel kan onderling in netwerken en gemeenschappen opgevangen worden, maar aanvullend is de inzet nodig van de professionals die we bij hogescholen en ROC's opleiden.

De minst weerbaren in onze samenleving zijn zoals altijd in de geschiedenis het meest de dupe. Ik ben opgevoed met het adagium dat leven liefhebben is, en dat je je altijd moet bekommeren om de mensen die het meest lijden. Dat heb ik altijd als een leidende moraal in mijn leven gezien. Ook mijn werk en dat van ons lectoraat Participatie, Zorg en Ondersteuning heeft zich altijd gericht op mensen die vanwege wat voor oorzaak dan ook in de knel zijn gekomen. Het vertrekpunt van ons lectoraat: hun ervaringen centraal zetten, daarvan leren over wat er aan de hand is, 'zien wat er op het spel staat' – zoals Andries Baart dat zegt² – en wat er nodig is om hen te ondersteunen om een waardig leven te leiden.

¹ Dit wordt steeds beter inzichtelijk gemaakt in het [Ethos telonderzoek](#), in samenwerking met het Kansfonds uitgevoerd door ons [lectorat Wonen en Welzijn](#), met lector Lia van Doorn.

² Zie o.a. De ontdekking van kwaliteit. Theorie en praktijk van relationeel zorg geven (Baart, 2018).

3. SOCIALE CRISIS

We leven in een tijd waarin de crises over elkaar heen lijken te buitelen, crises die we als mensen zelf veroorzaakt hebben: de stikstofcrisis, klimaatcrisis, mestcrisis, energiecrisis, wooncrisis en de door de politiek zelfbenoemde asielcrisis. Er lijkt weinig aandacht te zijn voor het feit dat we ook te maken hebben met een sociale crisis. Ik zal dit toelichten aan de hand van twee thema's: eenzaamheid en sociale media.

Eenzaamheid, een pandemie

De sociale kwaliteit van onze samenleving is de afgelopen decennia steeds meer onder druk komen te staan. Oorzaken zijn onder andere dat we sterk gericht zijn geraakt op de autonomie van het individu, – onterecht vertaald als zelfredzaamheid –, op individuele verantwoordelijkheid en op prestatievermogen, onterecht vertaald als economisch productievermogen. Oude sociale verbanden zoals die er vroeger waren in buurtgenootschappen, dorpsgemeenschappen en kerkelijke verbanden zijn verbrokken, mede door de individualisering, maar ook door toegenomen mobiliteit en vluchtigheid van contacten. We zijn voortdurend op zoek naar onze identiteit, wat socioloog en filosoof Zigmunt Bauman heeft aangeduid met de term 'vloeibare moderniteit' (Bauman, 2000). Tegenwoordig uit zich dat ook in onze gevoeligheid voor beeldvorming via social media en beïnvloeding in de bubbels waarin we ons genesteld hebben. Een van de consequenties hiervan is een dramatische toename van eenzaamheid, door politicoloog Robert Putnam aangeduid met 'bowling alone' (Putnam, 2001).

Van de volwassen bevolking voelt bijna de helft zich eenzaam. Sinds 2012 is het percentage eenzame volwassenen toegenomen van 39% tot 49%. Ook het percentage volwassenen dat aangeeft sterk eenzaam te zijn is toegenomen, van 8% in 2012 tot 11% in 2023 ([Monitor Sociale samenhang en welzijn](#) CBS, 2024). Opvallend is dat eenzaamheid onder

alle leeftijdsgroepen voorkomt, al neemt dit toe onder mensen van 75 jaar en ouder ([Corona Gezondheidsmonitor Volwassenen en Ouderen 2022 GGD'en, CBS en RIVM](#)).

Bij eenzaamheid wordt veelal onderscheid gemaakt tussen sociale en emotionele eenzaamheid. Sociale eenzaamheid heeft betrekking op een gebrek aan contacten in het bredere netwerk van vrienden, familie en kennissen. Emotionele eenzaamheid betreft intieme banden met vertrouwenspersonen, zoals partners of beste vrienden. Zo bleek de coronapandemie vooral een impact te hebben op de emotionele eenzaamheid; veel mensen misten hun dierbaren en ervoeren gevoelens van verlatenheid en verwarring. Emotionele eenzaamheid (het missen van een hechte band) komt het vaakst voor onder 15- tot 25-jarigen: 14 procent van hen voelt zich sterk emotioneel eenzaam. De andere vorm van eenzaamheid, sociale eenzaamheid (de behoefte aan meer sociaal contact), komt het vaakst voor onder 35- tot 45-jarigen: 18 procent van hen geeft aan zich sterk sociaal eenzaam te voelen. De coronamaatregelen hebben een enorme impact gehad op de mentale gezondheid van veel mensen, zoals bewoners van verpleeghuizen en andere zorginstellingen, maar ook op jongeren. Dit komt met name door het gebrek aan sociale contacten tijdens de pandemie. Uit onderzoek blijkt echter ook dat mensen de nodige veerkracht aan de dag leggen: het welzijn verbeterde de afgelopen jaren na het beëindigen van de coronamaatregelen. De winst van de coronacrisis is dat veel mensen opnieuw de waarde ontdekten van persoonlijk sociaal contact. Opvallend is dat bij volwassenen tussen de 25 en 39 jaar eenzaamheid structureel hoger is gebleven. Dit komt mogelijk door

“

Telkens opnieuw moeten we ons afvragen wat de sociale kwaliteit van de wereld is waarin we ons bevinden.

andere factoren, zoals stress als gevolg van een gebrek aan tijd om werk, zorg voor kinderen en familie- en vriendenkring te combineren. Daardoor krijgen sociale contacten niet de aandacht die ze nodig hebben (Van Tilburg, 2024).

Zijn sociale media werkelijk sociaal?

Sociale media hebben hebbende hele generaties in hun grip. Naast de leuke (grappige dansjes op TikTok) en praktische kanten (handig even een appje te sturen) zijn er helaas ook veel negatieve fysieke en sociale gevolgen. Onderzoek toont aan dat de hersenen van jonge kinderen die veel achter het scherm zitten zich minder goed ontwikkelen (Van Rooij e.a., 2020).

“Uit onderzoek blijkt dat kinderen tot drie jaar nauwelijks iets leren van een scherm. Wel raken ze overprikkeld, gaan ze slecht slapen, en eigenlijk ben je ze als ouder aan het klaarstomen voor een leven achter het scherm. Waarom zou je dat doen? Alleen als ouders samen met hun kinderen kijken kunnen tv of tablet educatief zijn. Maar uit onderzoek blijkt dat kinderen meestal zonder ouderlijk toezicht achter tv of tablet zitten omdat die vaak als babysit wordt gebruikt tijdens het koken of als de ouder moet werken.”

“Ik zie dat veel ouders hun smartphone aan het kind geven als hij overstuur is. Het kind wordt dan niet getroost door vader of moeder maar door de telefoon. Als het kind straks een puber is, grijpt hij als troost naar een controller om te gamen. En dat heeft ook weer een verslavende werking” (Gezondheidswetenschapper Marion van den Heuvel en kinderpsychiater Theo Compennolle in het programma Kassa van BNNVara, 12 oktober 2024).

Jongeren op de middelbare school blijken soms wel tien uur per dag met de smartphone bezig te zijn. Onderzoek laat zien dat er zowel positieve als negatieve kanten zitten aan het gebruik van sociale media (Buijzen en Rozendaal, 2024). Sociale media bieden jongeren

veel mogelijkheden, zoals contacten leggen, relaties verdiepen, steun vinden bij anderen en het vormen van een identiteit. Dat kan bijdragen aan meer zelfvertrouwen, een positiever zelfbeeld, sterkere sociale vaardigheden, minder eenzaamheid en een grotere levensvredeheid. Ook als jongeren worstelen met hun mentale gezondheid of andere problemen, kunnen zij sociale media gebruiken om (anoniem) ervaringen en zorgen te delen en steun te zoeken bij leeftijds- en lotgenoten. Jongeren die deze steun ook daadwerkelijk vinden zijn gelukkiger, tevredener met hun leven, zelfverzekerder, minder eenzaam en minder sociaal angstig.

Maar het gebruik van sociale media kan ook leiden tot angst, depressieve gevoelens, en een kleinere levensvredeheid. Daarnaast kan de druk om altijd verbonden en bereikbaar te zijn onrust veroorzaken en ervoor zorgen dat jongeren slechter slapen. Met name jonge tieners (10-15 jaar) met een lager zelfbeeld en beperktere sociale en emotieregulerende vaardigheden zijn kwetsbaar voor pesten en beïnvloeding van hun lichaamsbeeld. Dit kan leiden tot depressieve gevoelens, onzekerheid, ontevredenheid over hun lichaam en uiteindelijk ook tot een hogere kans om eetstoornissen te ontwikkelen.

In december luidde Gijs Korenblik, een docent van een middelbare school in Zutphen, in *de Volkskrant* de noodklok. Zijn leerlingen vertellen hem dat zij uit verveling talloze uren per dag struinen op apps als Snapchat, TikTok, Instagram en Telegram. Ze kunnen zichzelf niet meer zonder een sociale media-app vermaken en zijn steeds weer op zoek naar nieuwe prikkels. Hij vertelt: “Zo blijken sommigen een schermtijd van wel tien uur per dag te hebben, in de weekenden soms zelfs meer dan vijftien uur. Als de helft van deze uren aan school besteed zouden worden, dan zou er onder kinderen waarschijnlijk niet zo’n grote achterstand zijn op zowel vakinhoudelijke als sociale vaardigheden” (bron: *de Volkskrant*, 4 december 2024).

Er is een verband tussen de opkomst van sociale media en de verslechterde mentale gezondheid van jongeren (Boer, 2022). Onderzoekers definiëren problematisch sociale mediagebruik (soms ook wel sociale mediaverslaving genoemd) als volgt: als jongeren niet zelf kunnen stoppen of minderen met sociale media, stress ervaren als ze niet met sociale media bezig zijn, het gebruik ervan verkiezen boven andere activiteiten en dit leidt tot verstoring van het alledaags functioneren (Buijzen en Rozendaal, 2024). De rol van de omgeving is daarbij ook belangrijk. Ouders die zelf de hele dag met hun telefoon of tablet bezig zijn vormen een slecht voorbeeld en tegelijkertijd is dit een barrière voor het fysieke sociale contact. Zo dreigen we in parallele werelden verzeild te raken, de analoge en de digitale wereld. De wereld van TikTok, Instagram en Facebook is als je niet oppast ook de wereld van gehaaide influencers en AI gegenereerde boodschappen, al dan niet gestuurd vanuit commerciële of politieke bedoelingen.

Samengevat kunnen online media zowel sociaal als asociaal zijn. Net zoals mensen in vorige eeuwen zich moesten leren verhouden tot nieuwe uitvindingen zoals de trein, de auto en de televisie, moeten we nu leren omgaan met innovaties die asociale schaduwzijden hebben. Telkens opnieuw moeten we ons afvragen wat de sociale kwaliteit van de wereld is waarin we ons bevinden. Dit geldt voor alles waar die wereld uit bestaat en waartoe we ons als mens verhouden: medemensen, de aarde, economische en fysieke systemen.

“

Sociale media kunnen zowel sociaal als asociaal zijn.

4. VERBROKEN VERBINDINGEN

Als mens hebben we het vermogen om ons bewust te zijn van ons bestaan en rationeel na te denken. Maar je zou zeggen dat als we ons werkelijk bewust zouden zijn van het feit dat we onszelf aan het vernietigen zijn, we logisch gezien toch wel passende maatregelen zouden nemen. Gek genoeg zijn we zowel dader als slachtoffer. We veroorzaken een hoop ellende en zijn daar tegelijk het slachtoffer van. We zijn te veel gericht geraakt op ik en te weinig op wij. We klampen ons vast aan het comfort van onze eigen bubbel, en sluiten het liefst het ongemak van anderen buiten. Kortom, we zijn de verbinding kwijt tussen onze diepste menselijke behoeften – in solidariteit goed zorgen voor elkaar en de aarde – en ons gedrag. Dit geldt op landelijke schaal, op wereldschaal, maar ook in onze dagelijkse omgang met elkaar. Het een beïnvloedt het ander. Het beleid van onze regeringen, de situatie in de wereld, het brengt ons een hoop onzekerheid en angst. We zijn gebaat bij vrede, veiligheid, stabiliteit en vertrouwen. We willen hoop en verbinding, omdat dit belangrijke basiselementen van welzijn zijn.

Vanuit wetenschappelijk oogpunt is een vraag die me altijd al bezighoudt: hoe kan het dat wij als mensen er toch zo'n zootje van maken, terwijl we het vermogen hebben gekregen om rationeel na te denken? Waarom doen we dingen waarmee we elkaar klem zetten en ongelukkig maken? Is het omdat we tegelijk irrationele wezens zijn en ons gemakkelijk laten vangen in systemen die we zelf creëren? Is het omdat we naast het goede ook altijd het kwade in ons hebben? Dit is uiteraard een vraag die velen al honderden jaren bezighoudt. Je kunt dit theologisch, filosofisch, psychologisch of sociologisch benaderen, en dan zijn er best allerlei verklaringen. Daarmee kunnen we onszelf wellicht een beetje begrijpen, of we kunnen bepaalde fenomenen duiden, maar daarmee hebben we nog niet echt de sleutels in handen om de goede kant uit te gaan.

De paradox is dat we heel veel kennis hebben. We zijn in staat om geweldige uitvindingen te doen. Zo heeft technologie ons veel gemak gebracht en kan het bepaalde problemen verminderen of oplossen. Maar waar heeft het ons in sociaal opzicht gebracht? Als we, om met Wouter 't Hart (2012) te spreken, terug willen naar de bedoeling, dan zullen we al onze slimme uitvindingen, al onze geavanceerde technologie, en in bredere zin, ons hele functioneren, op een sociale schaal moeten wegen.

5. MENSEN ALS SOCIAAL- ECOLOGISCHE WEZENS

Mensen zijn sociale wezens, we hebben van nature de behoefte ons te verbinden met andere mensen. Onze wortels liggen in onderlinge verbindingen. Net als de onzichtbare draden van schimmels onder de grond zijn we met elkaar verbonden in een gigantisch netwerk. We vormen of we het willen of niet één groot sociaal weefsel, maar juist dit weefsel is de afgelopen decennia steeds meer aangetast. Als onze wortels ziek zijn maakt dat ons hele wezen ziek.

We zijn op drift geraakt doordat we beschikken over de mogelijkheden om ons snel te verplaatsen, van baan naar baan, van woonplaats naar woonplaats. Er ontstond letterlijk vaak veel afstand: tussen woon- en werkplek, tussen leden van een familie. Afstanden die we met auto of openbaar vervoer wel dachten te kunnen overbruggen, totdat we vast kwamen te staan in enorme verkeersopstoppingen. Voor kinderen hebben we de kinderopvang, als een familielid zorg nodig heeft dan is er professionele hulp. We dachten het allemaal goed geregeld te hebben. Maar we hadden (hebben?) onvoldoende oog voor de sociale risico's. Ik noemde al het onderzoek waaruit blijkt dat veel mensen, met name gezinnen met jonge kinderen, lijden onder de stress om werk en privé te combineren, of onder de hoge kosten van kinderopvang of hypotheek. Als mantelzorg nodig is voor een zieke ouder, en er zijn onvoldoende professionele krachten beschikbaar, kun je behoorlijk klem komen te zitten. Veel mensen worstelen met gevoelens van eenzaamheid, depressie en met zingevingsvragen.

Wat ook van belang is, is hoe we naar onszelf kijken. Draaien we mee in de tredmolen van prestatie en consumptie? Laten we ons beïnvloeden door beelden over 'het perfecte plaatje'? De socioloog Bauman (2000) wijst erop dat niet alleen de hele samenleving vloeibaar is geworden,

maar dat dit ook geldt voor onze relaties. Kijk bijvoorbeeld naar het hoge aantal scheidingen. Hij vraagt zich af of we elkaar niet te veel zijn gaan zien als wegwerpproducten. Als werknemers bijvoorbeeld worden gezien als productiemiddelen zijn ze alleen maar wat waard als ze voldoen aan de productienormen. Omzet en winst worden dan belangrijker dan mensen.

Ik denk dat we het beeld van onszelf en onze relaties drastisch moeten herzien. We zijn geen op zichzelf staande wezens die alleen moeten zien te overleven in een wereld waar we weinig vat op hebben. We zijn geen radertjes in een economisch systeem dat ons naar believen kan gebruiken. We zijn niet enkel een consument van de nieuwste smartphone, of een kopie van het schoonheidsbeeld dat ons wordt voorgeschoteld door influencers. We moeten ons niet laten leiden door vijandbeelden die gecreëerd worden door politieke partijen. Vluchtelingen zijn niet onze vijanden maar gewoon medemensen die onze hulp vragen omdat het in hun eigen land niet uit te houden was. En die evenveel recht hebben op onze aandacht en zorg als wijzelf. We kunnen ons ook niet blijven wentelen in zelfgenoegzaamheid³. We kunnen ons niet blijven verschuilen in onze bubbels, het comfortabele leven dat we leiden in een van de welvarendste landen van de wereld koste wat kost vasthoudend. We weten dat we onze welvaart eerlijker moeten gaan verdelen, zodat anderen die minder bedeed zijn dan wijzelf ook een fatsoenlijk bestaan hebben.

3 Zie het opiniestuk van Peter Kanne, onderzoeker bij Ipsos I&O, in [de Volkskrant](#) van 11 december 2024, waarin hij stelt dat Nederlanders een individualistisch en hedonistisch volk zijn geworden, dat weinig offers wil brengen voor het grotere geheel. Hij schrijft: "De post-babyboomgeneratie heeft nauwelijks iets meegemaakt: geen oorlog, nauwelijks armoede, geen grote natuurrampen. Er is weinig weerbaarheid opgebouwd. De naoorlogse generatie heeft dit land opgebouwd, hun kinderen en kleinkinderen profiteerden van de economische groei (...). Ze hebben niet de instelling om zich in te zetten voor het collectief." Hij baseert zich onder andere op het wereldwijde *Global Trends-rapport* van Ipsos, een onderzoek onder vijftigduizend respondenten in vijftig landen, afgenomen in het eerste kwart van 2024. In het Global Trends-onderzoek zeggen acht op tien Nederlanders gelukkig te zijn, waarmee we de nummer 2 van Europa zijn. We staan in de wereldtop als het gaat om onze neiging tot individualisme en hedonisme. Maar liefst 76 procent onderschrijft de gedachte dat het 'het belangrijkste is om vandaag van het leven te genieten, morgen zorgt wel voor zichzelf'.

Er zijn hoopvolle tekenen. Zo zien we in het denken over economie en ondernemen een voorzichtige kanteling, van profit richting people en planet. Steeds meer mensen beseffen dat we andere prioriteiten moeten gaan stellen om de natuur die wij zo hard nodig hebben te herstellen. Dit nieuwe bewustzijn is nodig omdat de manier waarop we nu in het leven staan uiteindelijk niet tot duurzaam welzijn leidt.

“

**We vormen één groot sociaal weefsel,
maar juist dit weefsel is de afgelopen
decennia steeds meer aangetast.**

6. NIEUW SOCIAAL BEWUSTZIEN

Bij deze kanteling past een nieuw sociaal bewustzijn. We zullen moeten 'resocialiseren'. De kern hiervan is dat we onszelf zien als relationele wezens die een goede verstandhouding nodig hebben met medemensen en met alles wat leeft op aarde (en wat de aarde levend houdt). We zijn wat je zou kunnen noemen 'sociaalecologische wezens'. We zijn onderdeel van een ecosysteem – mensen, natuursystemen, economische systemen – waarin de onderdelen allemaal met elkaar verbonden zijn en elkaars hulpbronnen zijn. Zo'n ecosysteem moet vitaal en in balans zijn. Als een onderdeel niet goed functioneert, heeft dat invloed op de andere onderdelen. Als het slecht gesteld is met de natuur heeft dat invloed op bijvoorbeeld de kwaliteit van onze voeding. Als wij slechte voeding binnenkrijgen functioneren we slechter. Als we te veel fijnstof inademen leidt dat tot meer allergieën en een slechtere weerstand. Als we te weinig ruimte ervaren om te bewegen, kunnen we minder vrij ademen. We voelen ons benauwd, raken in de stress, vreten ons vol. Hierdoor zijn we minder vitaal en gaan we ook sociaal minder goed functioneren.

Biodiversiteitsverlies en klimaatverandering hebben grote invloed op onze gezondheid en ons welzijn. Wij kunnen niet bestaan zonder natuur, een veerkrachtige leefomgeving, gezond voedsel en schoon drinkwater. Het verlies van biodiversiteit vormt een directe bedreiging voor het in stand houden van de noodzakelijke hulpbronnen die wij nu als vanzelfsprekend beschouwen.

De cijfers over het achteruitgaan van de biodiversiteit zijn alarmerend. Zo is het aantal wilde dieren in vijftig jaar met 70% teruggelopen. 1 miljoen soorten wereldwijd worden bedreigd met uitsterven. Het Wereldnatuurfonds stelt: "Code rood voor de planeet en voor de mens" (*Living Planet Report*, 2022). Als we alleen kijken

naar Nederland dan zijn wij kampioen biodiversiteitsverlies. "De natuur staat er dramatisch voor", aldus emeritus hoogleraar ecologie Louise Vet, initiatiefnemer van het Deltaplan Biodiversiteitsherstel (Schuttenheim, 2024).

Als we doorgaan fossiele brandstoffen te gebruiken en te veel CO2 uitstoten warmt de aarde steeds verder op, met alle gevolgen die we nu steeds meer merken: overstromingen, droogte, hitte. Dit heeft weer invloed op ons welzijn. Het leidt ook tot klimaatvlucht. Mensen voelen zich gedwongen naar elders te verhuizen omdat het op hun eigen woonplek niet meer uit te houden is. Dit leidt dan weer tot sociale spanningen, zoals we nu ook zien met grote stromen oorlogsvluchtelingen.

Alles hangt dus met alles samen. Alle elementen van ecologische, economische, politieke en sociale systemen hangen met elkaar samen. Dit maakt het uiteraard ook bijzonder complex. Maar het principe van onderlinge verbondenheid maakt het eigenlijk ook weer verrassend eenvoudig. Als we één element positief beïnvloeden zal dat automatisch doorwerking hebben naar andere elementen. Dit effect wordt sterker als we meerdere elementen tegelijk beïnvloeden. Ieder van ons kan in zijn of haar eigen omgeving iets in gang zetten, maar in collectieve verbanden krijgen we natuurlijk nog veel meer voor elkaar.

Vanuit dit sociaalecologisch bewustzijn kan verandering ontstaan. Het gaat om het besef dat we sterk afhankelijk zijn van onze aarde en kosmos, én sterk afhankelijk van elkaar. En om het besef dat we sociale bindingen kunnen gebruiken als kracht. Door te investeren in sociale relaties bevorderen we niet alleen ons eigen welzijn op de korte termijn, maar investeren we ook in een betere wereld voor onszelf en onze medemensen, voor onze kinderen en voor toekomstige generaties.

7. HET BREDE WELVAARTSBEGRIP

Het sociaalecologische perspectief vinden we ook terug in het begrip ‘brede welvaart’, dat in Nederland vooral bekend gemaakt is door Kim Putters. Kim Putters is directeur van de Sociaal Economische Raad en voorheen van het Sociaal Cultureel Planbureau. Hij hield eind vorig jaar zijn oratie als universiteitshoogleraar in Tilburg, waarin hij brede welvaart vooral neerzet als een relationeel begrip en een welzijnsbegrip. Dat is interessant omdat het goed aansluit bij mijn betoog.

Brede welvaart is een ruim begrip dat naast economische factoren ook sociale, ecologische en persoonlijke aspecten van welzijn omvat bij het kijken naar hoe het ervoor staat met onze economie en samenleving. Het neemt factoren mee zoals gezondheid, onderwijs, milieu, sociale relaties, persoonlijke veiligheid, welzijn op lange termijn en de rol en betekenis van instituties daarbij (zoals de gemeenschap, scholen en ook overheidsbeleid). Het meervoudige karakter van brede welvaart zit dus in de verbinding tussen economische, ecologische en sociale dimensies op individueel niveau (hoe het met iemand gaat), maar ook op het collectieve niveau van de samenleving (hoe het met ‘ons’ gaat) (Putters, 2024, p. 8).

Putters stelt: “Brede welvaart is een relationeel begrip, want het gaat er vanuit dat mensen ook aan immateriële zaken waarde hechten, zoals verbinding met anderen en betekenisgeving in het leven” (idem, p. 9). Sturen op brede welvaart houdt in dat iedereen daarbij betrokken is en van moet kunnen profiteren. Dit vraagt een rechtvaardige verdeling van middelen en een meer duurzame en inclusieve economie. Putters constateert dat onze huidige systemen ongelijkheid reproduceren. We moeten de economische, ecologische en sociale dimensies van welvaart weer in balans zien te krijgen, met een focus op ‘well-being’, wel-zijn dus. Dit sluit ook aan bij de duurzame ontwikkelingsdoelen die in 2015 door de Verenigde Naties zijn opgesteld om de wereld tot een betere plek te maken.

8. WELZIJN ALS TOETSSTEEN

De kwaliteit van sociale relaties is dus essentieel. Sociale relaties ingebed in een systeem waarin we brede welvaart voor iedereen nastreven, nu en in de toekomst. Maar wat bepaalt deze kwaliteit? En: wanneer is iets of iemand sociaal? Ik besef dat dit lastig te bepalen is, omdat dit per definitie normatief is. Maar misschien kunnen we dit op het niveau van algemene (universele) menselijke behoeften definiëren, vanuit het concept van welzijn. Dit is een veelomvattend begrip dat zowel sociale, psychologische als fysieke aspecten omvat.

Welzijn wordt bepaald door een goede gezondheid, een positieve kijk op het leven en de mogelijkheden mee te doen in de samenleving: ergens bij te horen, van betekenis te zijn en gewaardeerd te worden (Wilken, 2018). Er is een voortdurende wisselwerking tussen mijzelf als individu, en mijn fysieke en sociale omgeving. Het welzijn van mensen wordt beïnvloed door de mogelijkheden om deel te kunnen nemen in relaties (Verharen, 2017) en de basiscondities die hiervoor nodig zijn, zoals participatiemogelijkheden en faciliterende hulpbronnen.

Uit onderzoek naar de kwaliteit van arbeidsomstandigheden weten we bijvoorbeeld dat hoe fijner mensen hun werk en werkomgeving ervaren, hoe beter hen het werk aangaat. Naast de mogelijkheid om zelf sturing te geven, zijn sociale veiligheid, waardering en sociale contacten ook hier uitermate belangrijke elementen (Dijkers en De Bell, 2020).⁴

Een samenleving dient erop gericht te zijn deze basale condities te creëren en op het juiste niveau in stand te houden. Zo’n samenleving creëren we als mensen samen. De basiscondities zijn onder andere uitgewerkt in de capability-benadering van Amartya Sen (2009),

⁴ Dit is een belangrijk thema in ons [lectoraat Organiseren van Waardig Werk](#) met lectoren Josje Dijkers en Leendert de Bell.

later aangevuld met de theorie van sociale rechtvaardigheid van Martha Nussbaum (2000, 2011)⁵. Deze benadering gaat uit van de daadwerkelijke kansen die iemand heeft om een menswaardig leven te leiden, inclusief de middelen die hiervoor nodig zijn. Een rechtvaardige verdeling van hulpbronnen (zoals arbeid, inkomen, gezondheidszorg, opleiding) is noodzakelijk maar niet voldoende. Het gaat ook om de toegang tot deze hulpbronnen. Beschikbaarheid en toegankelijkheid zijn twee vereisten voor een inclusieve samenleving, waarin iedereen meetelt en mee kan doen. Of iemand meedoet (en hoe hij of zij functioneert) is uiteraard ook afhankelijk van de eigen individuele mogelijkheden en de keuzes die mensen maken. Sommige mensen hebben daar extra ruggensteun bij nodig en ook dat maakt deel uit van een inclusieve en zorgzame samenleving. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) constateerde een aantal jaren geleden al dat een groot deel van de bevolking niet aan dit neoliberale beeld van de autonome, zelfredzame burger voldoet. Denk- en doenvermogen kunnen tekortschieten (WRR, 2017). Dit betreft zowel intellectueel, praktisch als sociaal vermogen. Denk aan mensen met een verstandelijke beperking die moeite hebben zich sociaal te redden, naar schatting zo'n 700.000 mensen (Woittiez, Eggink, en Ras, 2019).

“

Bestaanszekerheid is ook de zekerheid dat je meetelt als persoon, dat je ertoe doet.

5 Voor een Nederlandstalige inleiding op de capability-benadering in het sociaal domein, zie Tirions, Blok en Den Braber, 2018.

9. ELEMENTEN VAN BESTAANSZEKERHEID

De elementen die van belang zijn voor welzijn en brede welvaart kun je ook beschouwen als onderdelen van bestaanszekerheid. Het gaat om sociale en fysieke veiligheid⁶, schoon drinkwater, gezonde voeding, voldoende inkomen en een eigen dak boven je hoofd. Maar het gaat er ook om dat je ervan op aan kunt dat de rechten die voor iedereen gelden nageleefd worden, en als dit niet het geval is, dat je toegang hebt tot ons rechtssysteem en daar een eerlijke behandeling krijgt⁷. In ons lectoraat kijken we dan specifiek naar het VN-Verdrag inzake Mensen met een Handicap (Verenigde Naties, 2006)⁸.

We weten ook dat hoewel we zelf verantwoordelijkheid moeten nemen, een steunende omgeving het allemaal veel makkelijker maakt. Gezond leven, zoals gezond eten en voldoende bewegen, lukt gemakkelijker samen met anderen dan als je het helemaal op eigen wilskracht moet doen. Sociale steun en verbondenheid zijn belangrijke ingrediënten voor succes.

Ook fysieke factoren zijn belangrijk, zoals veel groen, bewegingsruimte op straat, in parken, speeltuintjes en sportvelden. Andere condities zijn de toegankelijkheid en betaalbaarheid van basale voorzieningen zoals huisvesting, gezonde voeding, meedoen met sport, kunst en cultuur.

Voldoende basisinkomen voor iedereen geeft mensen de armslag om gezonder te leven en hun welzijn te vergroten. Als je in de schulden raakt kan dat basisinkomen onder het minimum zakken. Dan, zo blijkt

6 Veiligheid staat centraal bij de KSI-lectoraten [Zorg en Veiligheid](#) en [Werken in Justitieel Kader](#), met lectoren Andrea Donker, Jacquelin Bosker en Vivienne de Vogel.

7 Dit is een centraal thema in het KSI-lectoraat [Toegang tot het Recht](#) met lector Quirine Eijkman.

8 Een belangrijk thema in ons lectoraat, en onderwerp van het promotieonderzoek van Jeroen Knevel. Zie o.a. Knevel, 2025; Knevel, Wilken en Schippers, 2023; 2024.

uit onderzoek, levert snelle schuldsanering veel winst op in termen van gezondheid, welzijn en participatie (Moerman en Jungmann, 2023)⁹. Schulden kunnen ook voorkomen worden door mensen die moeite hebben met budgetbeheer goed te begeleiden, door een verbod op kopen op krediet en op gokreclame, en door beter toezicht te houden als online gokken uit de hand dreigt te lopen.

Armoede geeft stress en kan daarmee lichamelijke klachten veroorzaken. Armoede is in een welvarend land als Nederland niet nodig en kan met gericht beleid voorkomen en uit de wereld geholpen worden.

De meeste mensen die naar Nederland en andere landen in Europa vluchten doen dat vanwege drie redenen: oorlog, vervolging of armoede. Over de landsgrenzen heen werken armoedebestrijding, het creëren van vrede en veiligheid, werkgelegenheid en eerlijke handel het beste om ter plekke condities te creëren waaronder mensen kunnen floreren. Feitelijk gaat het wereldwijd om dezelfde basale condities voor bestaanszekerheid. Op deze wijze kunnen vluchtelingenstromen preventief voorkomen worden. Het is in ieders belang om ook hier sociaal te acteren. Maar zolang we wereldwijd hierin niet solidair zijn, rest ons niets anders dan vluchtelingen in ons land humaan op te vangen en dezelfde bestaanszekerheid te bieden als ieder ander¹⁰. Dat is niet alleen waar mensen op basis van onze mensenrechtenverdragen recht op hebben, maar ook op basis van solidariteit met medemensen die onze hulp nodig hebben. Bovendien kunnen we veel mensen gebruiken op onze arbeidsmarkt.

Bestaanszekerheid kent een belangrijke sociale dimensie. Bestaanszekerheid is ook *sociale zekerheid*, niet alleen in de vorm van een uitkering als je om wat voor reden dan ook niet in je financiële bestaan kan voorzien, maar om de zekerheid dat je meetelt als persoon, dat

9 Hier houdt het KSI-lectoraat [Schulden en Incasso](#) zich mee bezig, met lectoren Nadja Jungmann en Tamara Madern.

10 Zie het werk van collega lector Leendert de Bell bij het lectoraat [Organiseren van Waardig Werk](#) inzake de integratie van mensen met een vluchtelingenstatus (o.a. De Bell, 2025).

je ertoe doet. Sociale inclusie is een belangrijke component van bestaanszekerheid (Wilken, 2018; Knevel en Wilken, 2025). Je mag er zijn, jouw bestaan wordt gezien en erkend. Je hebt evenveel kansen als anderen om veilig en gezond op te groeien, om je te ontwikkelen, om je talenten te gebruiken. Het sociale schuilt erin dat we anderen nodig hebben om deze zekerheid te bieden. Niet gezien, gehoord, erkend worden, niet mee mogen doen, het zijn de ingrediënten die leiden tot eenzaamheid en psychisch lijden. En een graadje erger: te maken krijgen met pesterijen, agressie en geweld, uitbuiting of seksueel misbruik. Dat zijn traumatische ervaringen. Helaas kampen veel mensen met traumatische ervaringen. Er is veel herstelwerk te doen¹¹.

Als bestaanszekerheid onder druk staat is snel ingrijpen van belang als mensen er zelf niet meer uitkomen, zoals bij huiselijk geweld, psychische ontregeling of schuldenproblematiek. Voorkomen van ellende is beter dan deze te moeten oplossen. Daarom is het zo belangrijk dat kinderen een 'kansrijke start' hebben, waarbij ze kunnen opgroeien in een veilig pedagogisch klimaat, zowel in het gezin, als op school en in de buurt¹². Een bekend gezegde is 'it takes a village to raise a child'. Helaas hebben we dat dorp te veel verwaarloosd, en het wordt tijd onze dorpen te renoveren. Community support en peer support zijn dan concepten die we moeten cultiveren: het organiseren van onderlinge steun die mensen in diverse soorten van gemeenschapsverbanden aan elkaar geven. Bij ieder mens van klein tot groot is een sociaal bewustzijn – wat sociaal gedrag inhoudt en welke vaardigheden daarbij horen – van groot belang. Deze waarden moeten in de opvoeding meegegeven worden, thuis, op school en op straat. Pas dan kunnen kinderen opgroeien tot zelfbewuste sociale volwassenen.

11 Dit is het centrale thema in ons onderzoeksprogramma Trauma, Veerkracht en Herstel, gecoördineerd door Simona Karbouniaris. Zie o.a. *Trauma begrijpen in 33 vragen* van Simona Karbouniaris en Jim van Os (2023).

12 Dit is de focus van ons [lectoraat Jeugd](#), met lector Saskia Wijsbroek.

10. SOCIALE WAARDEN

Het is belangrijk om een aantal waarden te herijken die sterk verbonden zijn met het begrip 'sociaal'. Als ik kijk naar het vele onderzoek dat we de afgelopen 22 jaar in het lectoraat gedaan hebben naar en met mensen in kwetsbare posities, dan komen telkens begrippen naar voren die voor iedereen gelden¹³. Het gaat om begrippen waarmee relaties inhoud en waarde krijgen, zoals gelijkwaardigheid, respect, vertrouwen en wederkerigheid (zie o.a. Wilken, 2010; Godfroj, Van Gijzel en Roelfsema, 2024). Gelijkwaardigheid en respect zijn houdingsaspecten. Vertrouwen kan alleen ontstaan als de ander het gevoel heeft dat er echt naar hem/haar geluisterd wordt, dat zijn/haar verhaal gehoord en begrepen wordt. Dat kan alleen groeien in een aandachtige en waarachtige interactie.

'Sociaal' heeft een gedrags- en een gevoelscomponent. Het vraagt je te gedragen naar normen die het sociaal verkeer in goede banen leiden, om botsingen of grensoverschrijding te vermijden. Je zou kunnen zeggen dat omgangsnormen een begrenzing vormen, een ondergrens of basis die sociale veiligheid biedt. Maar sociale interactie krijgt daarmee nog geen betekenisvolle inhoud. Interacties krijgen pas betekenis als er waarde aan toegekend kan worden. En daarvoor is de affectieve of gevoelscomponent van belang. Je prettig of fijn voelen (wel-zijn dus) heeft te maken met je gezien voelen, er mogen zijn, je geaccepteerd en erkend weten, met humor of zingeving. Het kan zich uiten in zinvolle activiteiten of betekenisvolle sociale rollen, in lotgenootschap, vriendschap of intimiteit. Wat in sociale interacties besloten ligt kent allerlei varianten en intensiteiten.

¹³ Zie o.a. [Inclusief Samenwerken in de Zorg](#) en [Ervaringskennis in het Hoger Onderwijs](#). Veel van deze waarden komen ook naar voren in het onderzoek van de Stichting Presentie, waarvan Andries Baart de grondlegger is (o.a. Baart 2001; 2025).

Gelijkwaardigheid

In het woord gelijkwaardig zitten de begrippen *gelijkheid* en *waardigheid* verscholen. Bij gelijkheid gaat het erom dat we allemaal mensen zijn met dezelfde basale lichamelijke kenmerken en fysieke en sociale behoeften. In die zin verschillen mensen niet van elkaar en is dit een gemeenschappelijk uitgangspunt, hoe we verder ook van elkaar verschillen. Een ander aspect om te belichten als het om gelijkwaardigheid gaat is relationele autonomie. Relationele autonomie houdt in dat je in staat bent zelf keuzes te maken en regie te voeren over je leven, gegeven de mogelijkheden en grenzen die je sociaal, fysiek en mentaal hebt. Autonomie wordt hier dus niet ingevuld als onbepaalde eigen macht maar in interactie en afstemming met anderen. Dit kunnen je familie of vrienden zijn, maar ook hulpverleners. Uit een relationeel autonomiebegrip volgt een concept van positieve vrijheid: de mogelijkheden hebben om je leven vorm en betekenis te geven in relatie met en daarbij actief ondersteund door anderen. Daar waar individueel ingevulde autonomie onder andere verbonden is met zelfredzaamheid, is relationele autonomie verbonden met samenredzaamheid.

Waardigheid wordt door mensen en in de literatuur over ethiek en mensenrechten op verschillende wijzen ingevuld en is daarmee een lastig begrip (Hendriks en Kaulingfreks, 2011). Ik bedoel er hier simpelweg mee dat iedere mens van waarde is en op een respectvolle wijze benaderd verdient te worden.

Wederkerigheid

Wederkerigheid blijkt ook een belangrijk begrip te zijn. Hiermee wordt tot uitdrukking gebracht dat bij eenrichtingsverkeer geen sociale relatie tot stand komt, maar dat het echt gaat om inter-actie, een beweging tussen twee mensen. Het contact komt van twee kanten, er worden communicatieve boodschappen uitgewisseld die een goed gevoel teweeg brengen. Sociaal gedrag heeft dus een belangrijke affectieve component, er gaat een emotie mee gepaard. Je ervaart verbondenheid, warmte. Je wordt er blij van. Of je ervaart begrip en

steun, of gezamenlijkheid, solidariteit. Overigens kan dit variëren in inhoud en intensiteit. Zo vond Femmianne Bredewold in haar onderzoek dat ook oppervlakkige contacten van waarde zijn (Bredewold, 2014). Elkaar op straat groeten of een praatje maken kunnen al mooie vormen van sociaal contact zijn. Telkens opnieuw, in ieder contact, moet ontdekt worden hoe er waarde aan gegeven kan worden. Dat zal van mens tot mens, en van situatie tot situatie verschillen.

Bovenstaande zijn wat mij betreft elementen van *sociale inclusie*. Als je werkt vanuit principes van sociale inclusie dan horen daar gelijkwaardigheid en wederkerigheid bij. De ander wordt niet buitengesloten maar binnengelaten. We zijn immers voor elkaar van betekenis en van elkaar afhankelijk. Bij sociale inclusie hoort ook dat we verschillen respecteren. Iedereen is anders en juist daarom kun je elkaar aanvullen.

Sociale rechtvaardigheid

Sociale inclusie is ook sterk verbonden met *sociale rechtvaardigheid*. Dit begrip heeft meerdere betekenissen. Belangrijk is om een medemens *sociaal recht te doen*, dus in zijn of haar sociale waarde te erkennen. Iedereen heeft recht op erkenning en waardering, dus als je deze aan iemand onthoudt doe je iemand geen recht. Een mooi principe is: bejegen een ander zoals je zelf bejegend zou willen worden, met respect en waardigheid. Op deze wijze doen we zowel onszelf recht als de ander.

We kunnen verschillende vormen van sociale rechtvaardigheid onderscheiden (Knevel en Wilken, 2025). Epistemische rechtvaardigheid gaat over het erkennen en serieus nemen van de ervaringskennis van de ander. Erkennende rechtvaardigheid houdt in dat iedere mens een gelijke kans heeft op sociale waardering, ongeacht onderlinge verschillen. Het gaat over ruimte geven aan de behoeften en mogelijkheden van mensen op basis van wederzijds respect. Vertegenwoordigende rechtvaardigheid gaat over het veilig stellen

van politiek-juridische belangen, bijvoorbeeld goed geïnformeerd zijn over rechten en plichten, en goed gehoord of vertegenwoordigd worden. Voorbeelden zijn: toegang hebben tot het recht via een sociaal advocaat, of vertegenwoordiging door een mentor, bewindvoerder of curator.

Een andere betekenis is dat iedereen *sociale rechten* heeft. Sociale grondrechten bestaan conform onze [grondwet](#) uit economische, sociale en culturele rechten. Dit zijn onder andere het recht op huisvesting, sociale zekerheid, gezondheidszorg en onderwijs.

Deze sociale rechten staan naast de zogenaamde klassieke grondrechten, zoals vrijheid van meningsuiting, recht op privacy, godsdienstvrijheid en het discriminatieverbod. Het discriminatieverbod houdt in dat allen die zich in Nederland bevinden in gelijke gevallen gelijk behandeld worden. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht, handicap, seksuele gerichtheid of op welke grond dan ook, is niet toegestaan. Interessant is op te merken dat in de grondwet staat dat dit geldt voor allen die zich in Nederland bevinden, dus dit is niet gekoppeld aan mensen die het Nederlanderschap hebben, maar ook van toepassing op bijvoorbeeld mensen die in Nederland asiel hebben aangevraagd.

Helaas moeten we constateren dat grondrechten maar al te vaak geschonden worden. Sociale condities moeten voor iedereen gelijk zijn. In ons land is echter sprake van een grote sociale ongelijkheid. Er is een grote kloof ontstaan tussen mensen met veel kansen en mensen met (te) weinig kansen om een kwalitatief goed leven te leiden. Uit onderzoek van het CBS blijkt dat 12 procent van de bevolking zichzelf beschouwt als lid van een gediscrimineerde groep. Dit aandeel is hoog vergeleken met andere EU-landen (CBS, 2024). In een democratische rechtsstaat moet een overheid de condities scheppen die invulling geven aan sociale rechtvaardigheid, maar ieder van ons kan dat ook in het eigen dagelijks leven nastreven.

11. KLOVEN TE DICHTEN

We hebben een hoop kloven te dichten. Ik zet er een aantal kort op een rij: de kloof tussen mensen onderling, de kloof tussen mensen en instituties, de kloof tussen mensen en technologie, de kloof tussen mensen, overheid en politiek, en de kloof tussen wetenschap, bestuur en beleid.

Kloof tussen mensen

We leven in een land met veel en veel verschillende mensen, ook mensen die afkomstig zijn uit andere landen en culturen, die hier naartoe gekomen zijn omdat ze graag hier willen wonen, om te schuilen of te werken. De solidariteit en tolerantie waar Nederland vroeger om bekendstond heeft plaatsgemaakt voor een cultuur waarin we weinig meer lijken te kunnen verdragen van elkaar en waarin angst overheerst. Het politieke klimaat werkt hierbij ook niet mee, integendeel.

Het blijkt best lastig iedereen een plek gunnen in ons rijke land en samen te zorgen voor brede welvaart. Er is helaas een grote kloof tussen mensen met veel materiele, intellectuele en culturele mogelijkheden en mensen die deze mogelijkheden in veel beperktere mate hebben. Dit geldt bijvoorbeeld voor mensen met een lichamelijke, psychische of verstandelijke beperking of chronische ziekte (Overkamp, 2024; Schuurman en Visserman, 2023). Ruim een half miljoen mensen leeft onder de armoedegrens en/of heeft te maken met problematische schulden¹⁴. Tienduizenden mensen hebben geen fatsoenlijk dak boven het hoofd¹⁵. Mensen die bij ons asiel aanvragen krijgen nauwelijks kansen te integreren en een bestaan op te bouwen.

Een hoopvolle trend vormen de vele lokale initiatieven waarbij mensen samen hun schouders zetten onder een betere leefomgeving, of het

¹⁴ Bron: <https://schuldhulpmaatje.nl/>.

¹⁵ Bronnen: <https://www.cbs.nl/> en <https://www.hu.nl/onderzoek/projecten/ethos-telonderzoek>.

nu gaat om energietransitie, natuurbeheer, een buurthuis, zorg of de opvang van vluchtelingen. Op deze wijze wordt een vitale sociale basis ge- of herbouwd. Burgers nemen het heft in eigen hand, en laten minder hun oren hangen naar de overheid. Ik ga hier straks verder op in.

Kloof tussen mensen en instituties

In veel instituties dringt het besef door dat het roer om moet, dat het gaat om werken vanuit de bedoeling, dat het socialer moet. Joan Tronto wees er al vijftien jaar geleden op dat het belangrijk is te werken aan 'zorgzame instituties' (Tronto, 2010), met sociale waarden in het hart. Sociale ondernemingen geven het goede voorbeeld voor het bedrijfsleven. People en planet zijn belangrijker dan winst en economische groei. Instrumenteel handelen, gestuurd door efficiency, mag relationeel handelen nooit verdringen. Werknemers zijn gebaat bij welzijn op de werkvloer, gevormd door de elementen van 'waardig werk', zoals autonomie, verbondenheid, de mogelijkheid talenten te gebruiken en competenties te ontwikkelen, en passende waardering (Dijkers en De Bell, 2020).

Kloof tussen mensen en technologie

Een andere kloof die aandacht vraagt is die tussen technologie en mens. Technologie biedt veel mogelijkheden, maar de kunst is om deze functioneel en sociaal in te zetten. Ik noemde al het voorbeeld van zogenaamde sociale media. De opkomst van Artificiële Intelligentie (AI) brengt zowel nieuwe mogelijkheden als nieuwe uitdagingen met zich mee. Zo blijken wereldwijd al miljoenen jongeren gebruik te maken van zogenaamde 'AI-companions'. Zij voeren dagelijks gesprekken met een AI-vriend. Deze steeds intelligentere systemen kunnen eenzaamheid verlichten, maar ook leiden tot meer sociaal isolement en ongewenste manipulatie¹⁶. Digitalisering van zorg- en dienstverlening werpt voor een grote groep senioren en mensen met beperkte vaardigheden veel barrières op (College voor de Rechten van de Mens, 2024). Het mag geen reden zijn voor uitsluiting.

¹⁶ Wetenschapper Michiel Bakker in [Trouw](https://www.trouw.nl/) van 4 januari 2025.

Kloof tussen mensen, overheid en politiek

Het vertrouwen in de overheid en de democratische rechtsstaat is ongekend laag. Zo constateerde de staatscommissie rechtsstaat vorig jaar: “Te vaak is de rechtsstaat niet leidend in het handelen van politici, bestuurders en medewerkers van de overheid. De overheid is te ingewikkeld geworden en de rechtsbescherming schiet tekort” (Staatscommissie rechtsstaat, 2024).¹⁷

Rechts-populisme voedt angst en wantrouwen en daarmee polarisatie. Een van de vele recente voorbeelden is het wegzetten van islamitische burgers als Jodenhaters na de rellen rond de voetbalwedstrijd van Ajax tegen Maccabi Tel Aviv in november '24 Amsterdam. Dit versterkt het gevoel van uitsluiting waar veel mensen met een migratieachtergrond ervaringen mee hebben. Jacco Dagevos, bijzonder hoogleraar Integratie en Migratie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en senior onderzoeker bij het Sociaal en Cultureel Planbureau, zegt hierover: “Veel jongeren met een migratieachtergrond hebben niet het gevoel dat ze een volwaardig onderdeel van de maatschappij zijn. Dat komt doordat ze vaak niet als burger worden gezien, maar slechts als deel van een problematische groep, een etnische of een religieuze” (Dagevos bij [de NOS](#) op 12 november 2024).

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) publiceerde in 2022 een rapport waarin gesproken wordt over de ‘integratieparadox’. Mensen die meer zijn geïntegreerd en participeren, worden juist meer blootgesteld aan uitsluiting, bijvoorbeeld op de arbeidsmarkt of in het onderwijs. Aspecten als ervaren uitsluiting, het gevoel dat personen met een migratieachtergrond niet dezelfde kansen hebben en er uiteindelijk niet bij horen, lijken volgens de onderzoekers een rol te spelen bij sociale samenhang, politieke representatie en institutioneel vertrouwen.

¹⁷ Aangaande rechtsbescherming kijken we vanuit het lectoraat Participatie, Zorg en Ondersteuning vooral naar de toepassing van mensenrechten bij mensen in kwetsbare posities zoals vastgelegd in het VN-Verdrag inzake Mensen met een Handicap (Reynaert e.a., 2023; Knevel, 2025). We werken hierbij samen met het lectoraat [Toegang tot het Recht](#) van collega Quirine Eijkman, waar men o.a. kijkt naar de toegang tot laagdrempelige rechtshulp en de digitale toegankelijkheid van het rechtssysteem.

“Dit onderstreept nog maar eens dat integratieprocessen niet los gezien kunnen worden van discriminatie en uitsluiting” (Dagevos, De Voogd-Hamelink en Damen, 2022, p. 57).

Dit alles vormt een bedreiging voor de democratische rechtsstaat en voor onze sociale cohesie. Ik ben blij dat bij ons kenniscentrum dit jaar een tiende lectoraat rond deze thematiek start, met als lector Willeke Slingerland. Hiermee bestrijkt ons kenniscentrum alle terreinen die van belang zijn voor een goed leven van iedere inwoner.

Kloof tussen wetenschap, bestuur en beleid

Wetenschappers doen onderzoek naar de staat van de wereld en tonen aan wat er goed gaat, maar ook wat goed mis gaat. Er worden ook oplossingen aangereikt. Wereldwijd worden akkoorden gesloten, over klimaat, over mensenrechten, maar steeds minder worden die ook nageleefd of vertaald in maatregelen die zoden aan de dijk zetten. En ze kunnen zomaar opgezegd worden als financieel gewin op de eerste plaats gezet wordt.

Ook vanuit ons eigen praktijkonderzoek leveren wij inzichten en bruikbare kennis. Idealiter moeten bestuurders deze inzichten als basis nemen voor hun beleid. Te vaak constateren we dat dit niet gebeurt. Het is navrant dat we in een situatie verzeild zijn geraakt dat bewindslieden en andere politici wetenschappelijke kennis negeren of zelfs ontkennen. Ik hoop dat we dit tij kunnen keren.

“

**We hebben een hoop kloven te dichten.
Veel draait daarbij om het herstellen van
verbindingen.**

Een voorbeeld: We hebben te kampen met overvolle AZC's, waar kinderen de kans ontnomen wordt om in een stabiele leefsituatie op te groeien, en volwassenen lijden onder nietsdoen omdat ze geen opleiding mogen volgen of aan het werk mogen gaan. Jarenlang zijn door wetenschap en maatschappelijke organisaties allerlei adviezen uitgebracht om de opvang en integratie van asielzoekers te verbeteren, bijvoorbeeld over permanente kleinschalige opvanglocaties en toestemming om te mogen werken. We weten immers uit onderzoek dat participatie de psychische gezondheid aanzienlijk verbetert. Uiteindelijk leidde een door een werkgever aangespannen rechtszaak tot succes. Eind 2023 werd de 24-weken-eis afgeschaft. Dit betekent dat asielzoekers het gehele jaar mogen werken. Dit had onmiddellijk een gunstig effect. De invoering van de Spreidingswet is een andere gunstige ontwikkeling. De wet biedt een kader voor meer kleinschalige opvang, georganiseerd in (de buurt van) gemeenten waar asielzoekers na het krijgen van een verblijfsvergunning komen te wonen. Hierdoor kunnen gemeenten een vroege start maken met de inburgering en zo komen opvang- en inburgeringsbeleid in elkaars verlengde te liggen. Je zou zeggen: een win-win situatie. We weten bovendien dat er onder lokale bevolking vaak bereidheid is om vluchtelingen te helpen zich thuis te voelen en dat dit leidt tot verbinding en inburgering.

Tegelijkertijd is er een ander deel van de bevolking dat zich keert tegen nieuwe opvanglocaties in hun gemeente, veelal ingegeven door ongegronde angst, gevoed door rechts-populisme. Tegenstrijdig aan al deze feiten is er dan een kabinet dat de Spreidingswet wil intrekken en de opvang nog verder wil uitkleden. Ook hier is mijn hoop dat gemeentebesturen de moed hebben om deze kloof te overbruggen.

Jaco Dagevos schrijft hierover: "De voordelen voor individu en samenleving om meer mensen aan het werk te krijgen en onderdeel te laten zijn van deze samenleving, zijn evident. In de huidige krappe arbeidsmarkt hebben we mensen die kunnen en willen werken juist

hard nodig. Binnen de bevolking is er brede steun dat asielzoekers tijdens de opvangperiode de taal leren en betaald werk verrichten. De Vereniging van Nederlandse Gemeenten pleit al jaren voor een verbinding tussen het opvang- en het inburgeringsbeleid en steunt mede om die reden de Spreidingswet. Onlangs pleitte het Centraal Orgaan opvang Asielzoekers ervoor om de participatiemogelijkheden van asielzoekers te vergroten. In 2026 zou de helft van de asielzoekers aan het werk moeten zijn. Beleid doet ertoe; het kan mensen *in limbo* laten zitten, maar het kan ook als hefboom werken die mensen een steun in de rug geeft om een bijdrage te leveren aan deze samenleving" (Dagevos, op [Sociale Vraagstukken](#) - 12 december 2024).

We staan voor belangrijke sociale en maatschappelijke opgaven. Ik heb deze in de loop van dit verhaal de revue laten passeren. Ik constateerde ook dat er veel kennis is en dat we dus weten wat we kunnen doen om een betere wereld te creëren. Tegelijkertijd schetste ik de kloven die we te dichten hebben. Veel draait daarbij om het herstellen van verbindingen. De kern van mijn betoog is om dit aan te pakken vanuit een hernieuwd besef van de waarde van het sociale. Ik zal dit hieronder vanuit verschillende invalshoeken nader uitwerken.

12. HERSTEL VAN VERBINDINGEN

Hoe kunnen we sociale waarden in praktijk brengen, en daarmee verbindingen herstellen? Ik zal hier op ingaan vanuit verschillende perspectieven. Hierbij pendel ik heen en weer tussen wat voor ons allemaal als mens en samenleving van belang is, en wat nog belangrijker is voor mensen die zich in kwetsbare posities bevinden. Bij het inzoomen op verschillende perspectieven maak ik gebruik van het in ons lectoraat ontwikkelde Viervenstermodel (Binkhorst e.a., 2019; Wilken e.a., 2021; Overkamp, 2024). Dit model helpt ons om de werkelijkheid vanuit vier perspectieven te zien: het perspectief van onszelf en de omgevingen waarin we ons bewegen, het perspectief van professionele zorg- en dienstverlening, het organisatieperspectief en het beleidsperspectief. Ik gebruik dit model nu om vanuit ieder perspectief stil te staan bij hoe we 'sociaal' kunnen laden, waarbij ik de laatste twee perspectieven samenvat als 'het institutionele perspectief'. Hoewel het sociale in ieder van de vier perspectieven anders uitgewerkt wordt, wint de 'sociale beweging' aan kracht als alle perspectieven goed met elkaar verbonden raken en elkaar ondersteunen.

Sociale gemeenschappen

Sociaal begint bij onszelf, maar tegelijkertijd worden we sociaal gevormd, gesocialiseerd zou je kunnen zeggen, door de interactie met anderen in ons leven. We kunnen sociale waarden als vertrouwen en respect ook op onszelf toepassen. Heb ik vertrouwen in mijzelf, neem ik mijn eigen talenten en ervaringen serieus? Ga ik respectvol met mijzelf om? Goed voor jezelf zorgen betekent ook sociaal voor jezelf zorgen, jezelf recht doen! Je moet eerst bij jezelf zijn, dan pas kun je bij een ander zijn.

Eerder gaf ik aan dat welzijn een belangrijke factor is voor een tevreden en gelukkig leven. Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat welzijn

als psychologisch construct uit een aantal componenten bestaat (Ryff, 1989; Ryff en Keyes, 1995). Deze zijn: zelfacceptatie, persoonlijke groei, zingeving, positieve relaties met anderen, een gevoel van controle, en autonomie (vooral opgevat als zelf keuzes kunnen maken). De zelfdeterminatietheorie van Ryan en Deci (2018) vat dit samen in drie basisbehoeften: autonomie, competentie en verbondenheid. Ik gaf aan dat er fysieke, maatschappelijke en ecologische basiscondities nodig zijn (capabilities) om als mens te kunnen floreren. We hebben dus een omgeving nodig die ons in staat stelt ons te ontwikkelen en onze talenten in te zetten ('becoming'). Veiligheid en ontplooiingsmogelijkheden zijn beide van belang. We hebben positieve relaties met anderen nodig ('belonging'). Hierbij gaat het telkens om een balans tussen zelfregie en gedeelde regie, om een balans tussen eigen privacy en groep, tussen eigen autonomie en gedeelde of collectieve autonomie.

De kwaliteit van onze sociale netwerken en gemeenschappen is van groot belang, en zoals aangegeven is deze gemeenschappelijkheid de afgelopen decennia behoorlijk ondergesneeuwd geraakt door de nadruk op individualisme en zelfredzaamheid. Het gaat er niet om traditionele structuren te herstellen, maar te vertrekken vanuit de werkelijkheid van nu en te zoeken naar vormen die passen bij onze huidige tijd. We kunnen daarbij voortbouwen op allerlei vormen van sociaal kapitaal die we gelukkig nog steeds hebben. Ik kom daar straks op terug. Maar het ontwikkelen (community development) en versterken (community building) van gemeenschappen, en dit doen vanuit waarden als gelijkwaardige en wederkerige sociale relaties en sociale inclusie, is meer dan ooit belangrijk. Het gaat niet om één type gemeenschap maar om allerlei soorten, met een diversiteit van verbindingen, gekoppeld aan netwerken rond familiale verbanden, wonen, werken, leren en vrijetijdsbesteding. We zullen moeten werken met een flexibele mix van analoge en digitale contacten, een mix van mensen van alle leeftijden en met hele verschillende achtergronden. Het gaat om het vinden van een passende schaalgrootte. Sociaal contact vraagt om nabijheid en

die is het beste te creëren in een niet al te grote groep mensen. Van belang is ook een goede balans te vinden tussen afstand en nabijheid, vanwege de behoefte die we hebben aan eigen ruimte en persoonlijke vrijheid, en onze andere behoefte aan verbondenheid. Qua sociaal netwerk vinden we het gemakkelijkst aansluiting bij mensen met wie we een aantal kenmerken delen, zoals eenzelfde soort beroep, dezelfde passies of interesses, of eenzelfde culturele of religieuze achtergrond. Hoewel deze bubbels belangrijk zijn, is het noodzakelijk onze contacten te verbreden naar of te verbinden met andere netwerken.

In de theorie van sociaal kapitaal (Bourdieu, 1986; Putnam, 2001) wordt 'bonding' gebruikt om de relaties tussen mensen uit homogene groepen aan te duiden. Als er verbanden ontstaan tussen verschillende soorten groepen wordt dit 'bridging' genoemd. Voor het ontstaan hiervan is het wezenlijk dat mensen met elkaar in contact komen. Omdat dit niet vanzelfsprekend gebeurt worden vanuit community development – samenlevingsopbouw – activiteiten ondernomen om ontmoeting te organiseren en te stimuleren. Hierdoor krijgen mensen een groter sociaal netwerk en kunnen er waardevolle wederzijdse relaties en gezamenlijke activiteiten ontstaan. Een derde vorm van sociaal kapitaal wordt 'linking' genoemd. Hiermee wordt de verbinding aangeduid tussen lokale gemeenschappen en instituties zoals de overheid, zorginstellingen, woningcorporaties en het bedrijfsleven. Voor allerlei vormen van sociaal kapitaal is de inbreng van leden van de gemeenschap in de vorm van intellectueel, cultureel en economisch kapitaal van belang. Hierdoor kunnen echter ook machtsverschillen en spanningen ontstaan. Daarom zijn interacties op basis van gelijkwaardigheid en de andere genoemde sociale waarden ook zo belangrijk.

Mijn collega lector Anton Boonen heeft in zijn openbare les in september vorig jaar verschillende voorbeelden van gemeenschapsvorming geschetst en ook gepleit voor een pluralistische benadering die recht doet aan de identiteit van een groep mensen en de kracht van lokale

gemeenschappen, maar tegelijkertijd ook bruggen slaat tussen bevolkingsgroepen – bridging en linking (Boonen, 2024)¹⁸. Als er geen sprake is van verbindende bruggen blijven polarisatie en conflicten op de loer liggen.

Sociale niches

Op achttienjarige leeftijd begon ik naast mijn studie te werken als begeleider van mensen in een zogenaamde beschermde woonvorm. Het was een bijzondere en diverse gemeenschap, waarin iedereen een bepaalde plek had. Ik had destijds niet zo in de gaten wat de waarde was van de onderlinge contacten en relaties, pas later werd me dat duidelijker. Dit soort gemeenschappen ben ik op basis van mijn onderzoek later *sociale niches* gaan noemen, waarmee ik plekken bedoel waar mensen zowel veiligheid als erkenning ervaren, en ook bepaalde sociale rollen kunnen vervullen en talenten kunnen ontplooiën. Voor sommige mensen hebben deze omgevingen blijvende waarde omdat ze daar met een bepaalde kwetsbaarheid kunnen gedijen. Voor anderen vormen zij een springplank naar de bredere samenleving, naar andere vormen van gemeenschap. In allerlei gedaantes gaat het om vormen van psychosociale rehabilitatie en herstel, twee op elkaar aansluitende bewegingen waaraan ik de afgelopen decennia een bijdrage heb mogen leveren. Tegenwoordig zijn er vele vormen van sociale niches, zoals een grote variatie aan woonvormen, herstelcentra en zelfregiecentra, maar ook buurthuizen, ontmoetingscentra en sociale ondernemingen die deze functie vervullen (Wilken, Overkamp en Knevel, 2023). Het ideaalbeeld is dat onze hele samenleving gaat fungeren als sociale niche...

Nieuwe vormen van gemeenschap

We zien in onze tijd een toenemende behoefte aan allerlei nieuwe vormen van gemeenschap. Mooie voorbeelden zijn de zogenaamde

¹⁸ Naar allerlei vormen van gemeenschapsvorming en -binding wordt onderzoek verricht in het [lectorat Duurzame Gemeenschappen](#), met lectoren Anton Boonen en Nico de Vos. Dit gebeurt o.a. via onderwijs, sport, kunst en cultuur.

gemengde woonvormen waar jongeren en ouderen samen wonen, studenten en statushouders, mensen met een achtergrond van thuisloosheid en andere huurders (Davelaar, Gruppen en Knevel, 2018). Een dak boven je hoofd is belangrijk maar het moet ook een plek zijn met sociale kwaliteiten, dus verbindingen met burens en medebewoners (Wewerinke e.a., 2024). Verbindingen ontstaan niet alleen doordat je een wooncomplex deelt, maar ook doordat je bepaalde verbindende activiteiten met elkaar onderneemt, zoals een praatje maken, een maaltijd bereiden, een wandeling maken, de stoep schoonhouden. Veel nieuwe wooncomplexen zijn zo ingericht dat deze mogelijkheden gefaciliteerd worden. Denk aan een gemeenschappelijke ontmoetingsruimte, keuken of tuin. Wat dit in de kern laat zien is dat er nieuwe vormen van gemeenschap noodzakelijk zijn om tegenwicht te bieden aan te ver doorgesloten 'verrikkelijking', een terugkeer naar het 'wij' zonder daarbij tekort te doen aan de behoefte aan eigen ruimte en privacy. Een kanteling van het dikke ik, zoals Harry Kunneman (2005) dat noemde, naar slanke vormen van gezamenlijkheid.

De rijke traditie van vrijwilligerswerk

Daarnaast is Nederland van oudsher gezegend met een rijk palet aan verenigingsleven, op het gebied van sport, muziek, kunst, cultuur en hobby's. 41 procent van alle Nederlanders doet een vorm van vrijwilligerswerk, waarmee Nederland in de Europese top staat als het gaat om vrijwilligerswerk. Het is een belangrijke indicator voor sociale cohesie. Deze activiteiten vinden plaats in sociale netwerken waarbij het sociale contact even belangrijk is als de activiteit zelf.

Vrijwilligers bij sportclubs, levensbeschouwelijke instellingen en culturele verenigingen zijn in meerderheid wekelijks actief. Bij scholen, de buurt en natuurbehoud vindt het vrijwilligerswerk vaker 'af en toe' plaats (CBS, 2024a). Vrijwilligers in de zorg zijn het vaakst actief en besteden gemiddeld ook de meeste uren aan hun vrijwilligerswerk. Er zijn 1,9 miljoen mensen actief als mantelzorger, 13 procent van de Nederlanders. Zij gaven gemiddeld 13 uur

per week zorg aan een familielid of bekende (CBS, 2024b). De economische waarde van vrijwilligerswerk in ons land wordt geschat op 33 miljard euro.

Onderlinge zorg

Gezien de demografische ontwikkelingen waarbij mensen steeds ouder worden en op een bepaalde leeftijd zorg nodig kunnen hebben, en gezien de krimpende beroepsbevolking, wordt een 'samenredzame' samenleving van essentieel belang. We hebben elkaar nodig om bij te springen als het gaat om de zorg voor een medemens. Dit vraagt ook om een andere positie van beroepskrachten. Onze verzorgingsstaat leunt nu al voor het grootste deel op onderlinge zorg, waarbij beroepskrachten aanvullen waar onderlinge zorg en ondersteuning onvoldoende zijn of waar specialistische hulp nodig is (Raad voor de Volksgezondheid en Samenleving, 2022).

Veel professionals willen in zorg- en welzijnsland (blijven) werken, maar ook hier zullen we moeten komen tot nieuwe modellen, met als ingrediënten een goed samenspel tussen eigen inzet, die van naasten en buurtgenoten, minder regels en administratieve last, meer inzet op preventie en passende hulp voor mensen en netwerken die dat het meeste nodig hebben. Mijn collega Mariet Brandts geeft hier vanuit ons lectoraat een belangrijke impuls aan, onder andere door de competenties die sociaal werkers en verpleegkundigen nodig hebben om een goed samenspel met mantelzorgers en vrijwilligers vorm te geven en te helpen integreren in de opleidingen¹⁹.

¹⁹ Het lectoraat heeft al een jarenlange traditie op het gebied van mantelzorg. De ervaringen en behoeften van mantelzorgers zijn gebundeld in het boek [Hartenkreten van Mantelzorgers](#) (Witteveen, Siteur-Scholten en Brandts, 2021). Mede op basis van van deze inzichten is in samenwerking met mantelzorgers en organisaties in het [KUS netwerk rond informele zorg](#) o.a. het [competentieprofiel Samen Optrekken](#) ontwikkeld (Brandts, Van der Aa en Wilken, 2023) en het [inspiratiemagazine informele zorg](#) uitgebracht. Veel kennis over informele zorg is te vinden op het [Kennisplein Informele Zorg](#) dat we samen met Movisie, MantelzorgNL en andere lectoraten opgericht hebben. Samen met andere lectoraten in het land bundelen we onze krachten in het [Lectorenplatform Informele Zorg](#).

Hierbij wordt de groeiende groep senioren van steeds groter belang. Zo zijn de meeste mantelzorgers tussen de 65 en 75 jaar. Ouderen hebben de toekomst, niet alleen als het om mantelzorg gaat, maar ook om allerlei andere vormen van inzet voor de samenleving. Zij kunnen beschouwd worden als rijk sociaal kapitaal (Linders e.a., 2023).

Nieuw gemeenschapskapitaal

Het mooie is dat er veel in beweging is. Er zijn naar schatting in Nederland tussen de 5 en 7 miljoen mensen actief in hun buurt, wijk, dorp of stad (Giaquinto en Van der Leij, 2023; Ziegler en Gautier, 2023). Naast het meer traditionele verenigingsleven zijn mensen actief in allerlei initiatieven rond duurzame energie, buurttuinen en onderlinge zorg. Steeds meer mensen zetten zich in om zorgzame buurten te creëren (Canoy, Smelik en Ham, 2023; Overkamp, 2024). Er zijn inmiddels naar schatting 4.000 burgerinitiatieven²⁰. Overal zijn enthousiaste mensen die anderen op sleeptouw nemen. Zij opereren onder verschillende namen zoals [stadsmakers](#) en buurtmakers, dorps- en wijkondersteuners. Soms zijn dit betaalde en soms onbetaalde krachten. Bij Hogeschool Utrecht zijn we trots op de Master Community Development, waarin we professionals bagage meegeven om allerlei gemeenschapsinitiatieven te ondersteunen²¹.

Veel inspirerende voorbeelden zijn beschreven in het boek *Een wereld van gemeenschappen* van Floor Ziegler en Teun Gautier (2023)²². Landelijk bestaan er inmiddels heel veel netwerken die lokale initiatieven ondersteunen en verbinden. Een al langer bestaand netwerk is het [Landelijk Samenwerkingsverband Actieve Bewoners \(LSA\)](#). Daarnaast bestaat het [Landelijk Platform voor Buurt en Wijkgericht Werken \(LPB\)](#). Een netwerk van bewonersinitiatieven

²⁰ Zie de [uitzending](#) van NTR & PowNed van 14 september 2023.

²¹ Een vergelijkbare master heb ik in Estland mogen ontwikkelen aan de Universiteit van Tartu, samen met Dagmar Narusson (Wilken & Narusson, 2024). Ook in Estland wordt steeds meer het belang gezien van sterke gemeenschappen.

²² Zie <https://www.overheidvannu.nl/actueel/artikelen/2024/02/05/een-wereld-van-gemeenschappen-reikt-uit-naar-de-systeemwereld>.

in welzijn, wonen en zorg is [Nederland Zorgt Voor Elkaar](#). [WijkWijzer](#) is een platform voor beleidsmakers, wijkprofessionals en actieve bewoners met als inzet leefbare en veilige wijken. In Utrecht kennen we het netwerk [Omzien naar Elkaar](#), waar ruim tweehonderd bewonersinitiatieven bij zijn aangesloten, variërend van burennetwerken, buurt- of dorpshuizen in eigen beheer, kleine zorg- en welzijnsinitiatieven tot en met brede dorps- of wijkcoöperaties. In de stad Utrecht is op de begane grond van de bibliotheek aan het Neude het [Huis van Actief Burgerschap](#) opgericht, een plek voor mensen die willen omkijken naar anderen en zich willen inzetten voor de leefbaarheid van hun buurt, wijk of stad. Een voorbeeld van een bruisend en inclusief buurtcentrum is [De Nieuwe Jutter](#).

Samengevat hebben we in Nederland een rijk arsenaal aan sociaal kapitaal. Uit de veelheid aan initiatieven blijkt dat er een grote mate van collectieve veerkracht is om met de uitdagingen van onze tijd om te gaan (Ročak en Van Pelt, 2023). Dit moeten we niet alleen koesteren maar het biedt ook een hoopvolle basis om sociale waarden bewuster in te zetten en door te ontwikkelen. De kunst hierbij is om niet alleen de verbindingen die we al hebben in stand te houden, maar deze verbindingen ook te versterken en te verbreden. Dit vanuit het besef dat we niet alleen ons eigen gemeenschapsleven hard nodig hebben maar ook alle gemeenschappen waarmee we een samenleving vormen, en waarmee we samen een aarde bewonen. Voor ons eigen welzijn en gezondheid maar ook voor dat van iedere medemens, voor de toekomst van toekomstige generaties en die van de aarde.

Sociale zorg- en dienstverlening

Hoe kunnen professionals die werkzaam zijn in mensgerichte beroepen sociale waarden in praktijk brengen? Ik heb het dan over mensen die een sociaal werkopleiding gevolgd hebben en onder allerlei functienamen werken in zorg en welzijn. Maar ook over mensen met een pedagogiekopleiding, een sociaaljuridische, verpleegkundige, verzorgende, (para)medische of (vak)therapeutische opleiding, of

een politieopleiding. Of mensen die in het sociaal domein werken bij gemeenten en woningcorporaties. Professionals die zowel persoonlijke hulp en ondersteuning bieden, als werken aan – en als onderdeel van – zorgzame gemeenten en gemeenschappen (Overkamp, 2024). Al deze beroepsbeoefenaren kunnen hun professionaliteit taakgericht of relationeel opvatten. In het laatste geval beschouw ik hen als ‘sociaal professional’. Wat overigens onverlet laat dat zij ook praktisch van wanten moeten weten, maar dan wel ingebed in sociale relationaliteit.

Lange tijd lag de nadruk bij opleidingen op probleemoplossend en instrumenteel handelen. Dat voor iedere handeling of interventie een vorm van relatie nodig is, werd veronachtzaamd. De laatste decennia zien steeds meer mensen dat goede zorg niet zonder de relatie kan. Sterker gesteld: goede zorg is een combinatie van persoonlijke aandacht en vormen van professioneel handelen die de ander (in zijn of haar rol van cliënt, patiënt, familielid, huisgenoot, inwoner etc.) ervaart als weldoend, ondersteunend en helpend. Ik heb dit uitgewerkt in mijn onderzoek naar goede zorg uit 2010, dat ik als titel meegaf *Herstellende Zorg* (Wilken, 2010). Deze titel had een dubbele betekenis. Het gaat erom de zorg te ‘herstellen’, dat wil zeggen te herijken op basis van principes van sociaal-relatieve waarden. Pas dan kan die zorg ook ‘herstellend’ zijn, dat wil zeggen mensen helpen bij hun herstelproces (herstellen van een ziekte of aandoening, van lichamelijk, psychisch of sociaal trauma). Zorg heeft voor mij een brede betekenis. Het zit in de sociale genen van iedere mens, maar beroepsmatig gaat het om alle vormen van hulp- en dienstverlening. Zo is goed sociaal werk voor mij goede zorg. Zorg voor individuen, groepen en samenlevingsverbanden.

“

Goede zorg kan niet zonder een relationele bedding.

Zorg als je te maken hebt met ziekte of lijden, zorgzaam ondersteunen bij opgroeien en persoonlijke ontwikkeling, zorgen voor sociaal functioneren in gemeenschappen, zorgen voor een gezonde en veilige leefomgeving²³. Omdat mensen functioneren in allerlei contexten is het doorgronden en betrekken van deze context van groot belang (Linders, Kešić en Hermens, 2024).

Steunend Relationeel Handelen

Als je het sociale, het relationele, voorop stelt, en relationeel werken invulling geeft vanuit waarden zoals gelijkwaardigheid, dan neem je de hele mens voor lief, met heel zijn of haar hebben en houden. Inclusief alle mooie, nare en vreemde kanten, en inclusief de hele context. Ik heb dit, samen met Dirk den Hollander en veel professionals en ervaringsdeskundigen, uitgewerkt in de methodiek van Steunend Relationeel Handelen (Wilken, 2021; Wilken en Den Hollander, 2019; 2025), die door duizenden professionals in meer dan tien landen gebruikt wordt²⁴. In de methodiek worden de houding en het handelen van hulp- en dienstverleners samengevat in vier werkwoorden, ook wel kernhandelingen genoemd. Deze zijn: verbinden, verstaan, verzekeren en versterken.

Centraal staat de kernhandeling *verbinden*. Het aangaan van een relationele verbinding begint met het in contact komen vanuit een zo open mogelijke betrokken houding, waarbij er oog is voor de persoon

23 In het Kenniscentrum Sociale Innovatie werkt het lectoraat [Werken in Justitieel Kader](#) aan relationele benaderingen die zowel recht doen aan de persoon die vanwege een delict te maken heeft gekregen met een rechterlijke maatregel, als aan de veiligheid van de samenleving. Er is in de loop van de jaren o.a. veel onderzoek gedaan naar het belang van de werkkalliantie (o.a. door Anneke Menger, 2018 en Annelies Sturm, 2022). Het lectoraat [Zorg en Veiligheid](#) doet o.a. onderzoek naar een persoonsgerichte aanpak bij mensen met ernstig overlastgevend of strafbaar gedrag.

24 Steunend Relationeel Handelen (SRH) vindt zijn oorsprong in de beweging van de psychosociale rehabilitatie in de jaren 1980, en later de herstelbeweging in de geestelijke gezondheidszorg. In de loop der jaren verschenen praktijkboeken en handboeken, zowel in het Nederlands als in een aantal andere talen (o.a. in het Deens, Ests, Tsjechisch en Russisch). Op een aantal hogescholen is SRH onderdeel van het curriculum van sociaal werkopleidingen. Postnieteel worden in Nederland en Vlaanderen trainingen verzorgd door de [RINO Groep](#), en in andere landen door de [CARE Academy](#).

en diens situatie. Sociaal contact vindt altijd plaats in het hier en nu. Hierbij is 'aandachtige nabijheid' een sleutelbegrip. Dit is een begrip uit de presentiebenadering van Andries Baart, voor mij een bijzondere inspiratiebron. (Baart, 2001; 2025). Sociaal werk kan niet op afstand plaatsvinden, maar alleen dichtbij en ingebed in persoonlijk-professionele relaties en sociale netwerken. Deze zorg kan alleen tot stand komen als we professionele distantie verruilen voor professionele nabijheid, gecombineerd met grote sensitiviteit voor de impact van traumatische levensgebeurtenissen en de stress van het dagelijks leven (Karbouniaris en Van Os, 2023). Alleen hierdoor kan vertrouwen ontstaan. Het draait om 'menslievende zorg', zoals Annelies van Heijst dat in haar werk genoemd heeft (Van Heijst, 2005; 2008).

In het *Lexicon nabijheid en sociaal werk* (Veldboer e.a., 2023) wordt het begrip nabijheid door een groot aantal auteurs belicht. In het lexicon wordt gememoreerd dat een van de pioniers van het sociaal werk in Nederland, Marie Kamphuis, al 75 jaar geleden de relatie centraal stelde. Zij gaf bijvoorbeeld aan dat gezinnen die worstelen met meerdere problemen adequaat geholpen konden worden door als bondgenoot en reisgenoot met hen op te trekken (Kamphuis, 1963).

Het is belangrijk de ander te *verstaan*. Iedereen heeft een verhaal. Als er ruimte is om dit verhaal te vertellen ontstaat een beeld van hoe het leven, of de situatie op dat moment, ervaren wordt. Het gaat hier niet alleen om feiten maar ook om emoties. Is er sprake van angst, verdriet, wanhoop? Waar ontleent iemand zingeving aan? Wat is belangrijk voor hem of haar? Welke ondersteuningsbehoeften zijn er? Hoe ziet het sociale netwerk eruit en wat zijn kwaliteiten die voor de persoon van belang zijn? Welke gevoeligheden zijn er en welke belemmeringen worden ervaren?

Op basis van deze inzichten, het begrip van zowel de emotionele als praktische behoeften, kunnen de twee andere kernhandelingen worden ingevuld: *verzekeren* en *versterken*. Verzekeren ontstaat al in het aangaan van verbinding en het verstaan van de ander, en wordt verder

geconcretiseerd in het vervullen van veiligheidsbehoeften (sociale en fysieke zekerheid). Duidelijke grenzen zijn hierbij van belang. Omdat we als professionals meestal te maken hebben met kwetsbare situaties, waarin mensen kampen met angst, stress en onzekerheid is 'zeker stellen' erg belangrijk. Ik noemde al het belang van sociale niches als zekerheid gevende omgevingen. *Versterken* omvat alles wat een persoon, netwerk of gemeenschap beter en sterker maakt. Tine van Regenmortel (2009), Gaby Jacobs (2005), Lilian Linders (2019) en anderen hebben dit uitgewerkt vanuit principes van *empowerment*. In het sociaal werk kent krachtgericht werken al een lange traditie (o.a. Salebeey, 2012).

Relationele kwaliteiten zijn voor iedere professional van belang, maar in het sociaal werk en de zorg zijn deze essentieel. Het is de bedding waarin goede zorg en dienstverlening gestalte krijgt. Versterkend of krachtgericht handelen begint al in het leggen van contact, in het maken van verbinding. Niet aansluiten bij een probleem, maar juist bij een kwaliteit. Niet alleen stilstaan bij wat kwetsbaar of moeilijk is, maar ook kijken naar mogelijkheden.

Sociaal-relatieel handelen is hoopgevend en bevat een aantal aspecten waarvan we uit onderzoek weten dat die belangrijk zijn voor welzijn, zoals een positieve benadering, ervaren dat de ander van betekenis is en regie mag hebben over het eigen leven. Sociaal-relatieel handelen betekent ook werken in en vanuit sociale netwerken. Sociaal professionals zijn niet alleen zelf sociaal, maar werken ook voortdurend met en aan sociale verbindingen.

Kenmerkend voor het sociaal werk is dat het kijkt naar verschillende niveaus van sociaal functioneren: het individu, de directe omgeving, de samenleving en haar instituties. Sociaal werk houdt zich per definitie bezig met de interactie tussen deze niveaus en binnen de niveaus (Van Ewijk, 2010). Deze sociale verbanden en fysieke hulpbronnen zijn immers de beddingen die nodig zijn voor kwaliteit van leven.

Sociaal contact is niet altijd gemakkelijk

Sociaal contact is niet altijd gemakkelijk. Er kan van alles in de weg zitten. Denk aan taal- en cultuurbarrières. Of aan grote status- en machtsverschillen. Of aan bepaalde cognitieve beperkingen. Soms kan sociale verbinding alleen tot stand komen via non-verbale communicatie. Denk aan mensen met ernstige meervoudige beperkingen die niet verbaal kunnen communiceren, maar wel via lichamelijke aanraking contact kunnen maken. Bij mensen met een ernstige vorm van dementie of een andere vorm van niet aangeboren hersenletsel kan het veel 'verstaan' vragen om goed aan te kunnen sluiten. Dan is kennis over de specifieke kenmerken van de aandoening noodzakelijk om de ander te kunnen begrijpen. Hoe ernstiger de beperking, des te belangrijker is 'verzekeren'. Een veilige omgeving waar mensen houvast aan kunnen ontlenuen.

Het kan ook zijn dat mensen dusdanig vervreemd zijn van de wereld of zo wantrouwend of angstig geworden zijn, dat het een ware kunst is om in contact te komen. Bij mensen met een bepaalde ontwikkelings- of persoonlijkheidsstoornis kan het zijn dat echt sociaal contact slechts heel beperkt mogelijk is, vooral als empathisch vermogen ontbreekt en er nauwelijks sprake kan zijn van wederkerigheid. Het vraagt dan moed om sociaal te blijven, ook al komt er geen sociale respons.

Mensen kunnen ook wantrouwend geworden zijn door negatieve ervaringen met instanties, zoals ervaringen met de gemeente inzake bijstandsregels (o.a. treffend opgetekend door Thomas Kampen in *De stofzuiger van Hanny*, 2021; zie ook Kampen e.a., 2020) of met de belastingdienst, zoals in de toeslagenaffaire²⁵.

Daar waar je je in je privéleven voornamelijk in eigen kringen beweegt, heb je beroepshalve meestal te maken met andere kringen, met mensen en buurten die zich buiten je eigen comfortzone bevinden. In bepaalde wijken of buurten is sprake van veel spanningen, bijvoorbeeld door onderlinge conflicten. Er is dan veel stress en sociaal ongemak.

²⁵ Indringend in beeld gebracht in de driedelige televisieserie [De Toeslagenaffaire](#).

Achterliggend kan er een gebrek aan sociale of communicatieve vaardigheden zijn. Mensen slagen er zelf dan niet in om verschillen te overbruggen. Soms kan een rijdende rechter uitkomst brengen, maar zijn of haar uitspraak leidt zelden tot sociale verbinding. Dus ook hier zijn sociaal werkers en andere professionals zoals wijkagenten van groot belang. Dat maakt het werk boeiend en uitdagend. Het geeft je ook de kans als bruggenbouwer te fungeren. Om mensen en groepen met elkaar te verbinden en te versterken. Gedrevenheid vanuit de genoemde sociale kernwaarden is een belangrijke basis. Vervolgens gaat het om het 'verstaan van verschil'.

Ethisch bewustzijn

Bij deze plaatsbepaling is een ethisch en normatief referentiekader onmisbaar. Ik heb in mijn betoog een aantal basale sociale waarden genoemd die als toetssteen kunnen dienen. Veel auteurs reiken hierover kennis aan, mensen die mij in de loop der jaren geïnspireerd hebben. Ik denk onder meer aan het gedachtengoed van normatieve professionalisering, uitgewerkt door onder andere Harry Kunneman, Hans van Ewijk (2013), Victor van der Bersselaar (2009) en Carin Wevers (2017). En aan de menslievende zorg van Annelies van Heijst (2005), de presentiebenadering van Andries Baart, de zorgethiek van Frans Vosman (2020) en Marielle Kanne (2016). Andries Baart en Frans Vosman (2015) pleiten voor een combinatie van ethisch bewustzijn, vakkennis, ervaring, intuïties en deugden, wat zij samenvatten onder de noemer *praktische wijsheid*.

Normatieve professionalisering helpt om een reflectieve professional te zijn (Schön, 1991; Geenen, 2014) en houdt een continu leerproces in. Lilian Linders heeft naast reflectie het begrip reflexie gezet (Linders, 2021). Zij werkt dit uit in de notie van *sociale reflexiviteit*, een begrip dat zij ontleent aan het werk van Paul Lichterman (2005). Het is het vermogen je te kunnen verplaatsen in anderen buiten je eigen sociale groep, en je bewust te zijn van wat je bindt en waarin je verschilt. Door je eigen normen en beelden te spiegelen aan wat je tegenkomt in de

relatie met die vreemde anderen, en die ook ter discussie te durven stellen, lukt het beter om aansluiting te vinden en verbinding aan te gaan. Sociale reflexiviteit is dialogisch van aard. Het is ook een mooie vorm van intercollegiale reflectie, waarin je samen kritisch reflecteert op de wijze waarop je je verhoudt tot elkaar, de mensen met wie je in je werk te maken hebt, en de wereld om je heen. Linders (2021, pp. 91-92) noemt op basis van het werk van Lichterman een aantal uitgangspunten voor het leren werken op basis van sociale reflexiviteit. Ik vat deze in mijn woorden samen als:

- Oog hebben voor verschillen en deze benoemen, in het bijzonder in relatie tot jezelf.
- Bespreken hoe je je verhoudt tot de ander en diens leefwereld; je moet jezelf 'verstaan' om de ander goed te kunnen verstaan.
- Je verbinden met de ander en diens leefwereld, ook als je het oneens bent met hoe het daar aan toegaat.
- Reflecteren op je relatie met een ingewikkelde samenleving waar je desondanks deel van uitmaakt en waartoe je je moet verhouden.

Op basis van ons onderzoek naar het werken met ervaringskennis voeg ik hier graag nog aan toe: het belang van het jezelf bewust zijn van vooroordelen en negatieve stereotyperingen (Wilken & Cabiati, 2024). Het gevaar van epistemische en getuigenis onrechtvaardigheid ligt dan op de loer.

Deze termen werden geïntroduceerd door Miranda Fricker (2007). Van epistemische onrechtvaardigheid is sprake als ervaringskennis niet als echte kennis gezien wordt. Van getuigenis onrechtvaardigheid is sprake als wanneer we iemands geloofwaardigheid in twijfel trekken omdat we vooroordelen hebben in verband met geslacht, leeftijd, sociale achtergrond, etniciteit, ras, seksualiteit, taalvaardigheid, handicap enz. Deze staan dikwijls onbevangen waarnemen en open dialoog in de weg (zie in dit verband ook de oratie van Alice Schippers, 2021).

In mijn optiek is een belangrijk kenmerk van sociaal professionals dat zij de kunst verstaan om relationeel aan te sluiten bij mensen, ondanks grote verschillen in status, vaardigheden, kennis, beleving en dergelijke. Dit is waar opleidingen primair voor op moeten leiden: de sociale en communicatieve vaardigheden die nodig zijn om contact te leggen en verbinding aan te gaan, en vervolgens op basis van 'verstaan' te 'verzekeren' en te 'versterken'. De principes van sociale inclusie en de presentiebenadering vormen hierbij de basisattitude. We weten dat een positieve, krachtgerichte benadering hierbij beter werkt dan een probleemgerichte benadering (Wilken & Den Hollander, 2019; 2025).

De waarde van het delen van ervaringen

Een bijzonder aspect dat de laatste jaren steeds meer aandacht heeft gekregen is het aansluiten met en via persoonlijke ervaringen. Het delen van persoonlijke ervaringen leidt tot een dieper sociaal contact. Dit blijkt onder andere uit ons onderzoek naar de inzet van ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid. Mijn collega Simona Karbouniaris vond in haar promotieonderzoek dat als professionals in de GGZ hun ervaringskennis inzetten, cliënten de relatie ervoeren als nabij en gelijkwaardiger, in vergelijking met andere professionals (Karbouniaris, 2023). Zij konden zich spiegelen in de ervaringen van de hulpverlener en ervoeren daardoor herkenning en steun. Dit droeg bij aan hun herstelproces. Deze bevindingen worden gesteund door allerlei ander onderzoek naar herstel. Zo blijkt uit onderzoek van mijzelf (Wilken, 2010), Leamy e.a. (2011) en Narusson (2019) dat *sociale verbinding* een belangrijke herstelfactor is. Een compassievolle persoonlijk-professionele relatie

“

Het delen van persoonlijke ervaringen leidt tot een dieper sociaal contact tussen professional en cliënt.

voedt hoop en zelfvertrouwen, en draagt bij aan herstel van identiteit; kortom, is belangrijk voor empowerment. In een internationaal project constateerden we dat de waarde van ervaringskennis vooral tot zijn recht komt als de eerder genoemde waarden van relationele gelijkwaardigheid in praktijk gebracht worden (Cabiati, Landi en Grassini, 2024). Openheid, veiligheid en vertrouwen vormen de bedding waarin persoonlijke ervaringen gedeeld kunnen worden. Tezamen met de erkenning van de waarde van die ervaringen als bron van kennis leidt dit tot herstel en empowerment.

Het verkennen van de waarde van persoonlijke ervaringen en hoe deze als kennis benut kunnen worden in beroepsopleidingen en de beroepspraktijk, is al jarenlang een belangrijke onderzoeklijn in ons lectoraat. In ons onderzoek nemen de ervaringen van mensen in kwetsbare posities een centrale plaats in. Hun ervaringen gebruiken we als kennisbron voor wetenschap en beroepspraktijk, om van te leren en te benutten als basis voor goede zorg, voor goed sociaal werk.

Een voorbeeld hiervan is ons onderzoek naar een [integrale benadering voor mensen met dementie en hun naasten](#), onder leiding van Jacoba Huizenga. Met een groep ervaringsdeskundige mensen met dementie, onder de naam [Brain Power](#), kijken we naar wat belangrijk is voor ondersteuning en waar de praktijk verbeterd moet worden. Hier is onder andere het boek [Hoe leef ik met dementie?](#) uit voortgekomen (Huizenga, Tigchelaar en Brain Power, 2024).

Een ander voorbeeld betreft ons onderzoek met mensen met een verstandelijke beperking in het project [Inclusief Samenwerken in de Zorg](#). Hier hebben we in twee zogenaamde ontwikkelwerkplaatsen gedurende twee jaar gekeken hoe je op een evenwaardige wijze met elkaar kunt samenwerken in de driehoek cliënt, naasten en begeleiders. In het project werd via methoden van co-design een aantal speelse werkvormen ontwikkeld om onderlinge communicatie te optimaliseren (Godfroy, Van Gijzel, Roelfsema, 2024; Wilken, 2024).

Als studenten, docenten en beroepsbeoefenaren hun eigen ervaringen combineren met theoretische en methodische kennis maakt hen dit tot completere professionals. In onze opleidingen sociaal werk en verpleegkunde zijn we hard bezig om het werken met eigen ervaringen en die van anderen te integreren.²⁶

Werken aan samenleven

Ook bij samenlevingsopbouw draait het van oudsher al om relaties. Beroepskrachten die in lokale gemeenschappen gaan werken zijn allereerst aanwezig, luisteren, nemen waar etc. zonder gelijk te handelen. Er wordt een beeld opgebouwd van de kenmerken van het sociale weefsel en de daarin aanwezige krachten, kwetsbaarheden, wensen en behoeften (Spierts e.a., 2021).

De meest bekende methode van gemeenschapsvorming, die wereldwijd ingezet wordt, is Asset Based Community Development (ABCD) (Russell en McKnight, 2022; Hofman e.a., 2021). Hierbij wordt uitgegaan van de krachten en hulpbronnen die in de gemeenschap zelf aanwezig zijn. Het gaat er vooral om mensen met elkaar te verbinden en deze mogelijkheden te mobiliseren. Het benutten en versterken van sociale relaties is hierbij dus van essentieel belang. ABCD past goed bij de principes van Steunend Relationeel Handelen. De kwaliteit en kracht van relaties staan centraal. Zowel individuele als collectieve kwaliteiten en passies worden geïdentificeerd en gemobiliseerd. De methode is gericht op sociale inclusie: iedereen heeft bepaalde kwaliteiten, om ontdekt te worden en te benutten voor productieve wederkerige relaties en acties.

Bij het werken aan inclusieve dorpen, buurten en wijken worden verschillen overbrugd en benut. Dit is geen eenmalige actie maar een continu

²⁶ Vanuit het lectoraat en de opleidingen wordt hier o.a. aan gewerkt door Sascha van Gijzel, Rian Koot, Rachele de Mooij, Henriette Santvoort, Silvana Palazzo, Han Huizenga, Roy Leunen, Simona Karbouniaris, Kornelis-Jan van der Vaart en Marja Langenhuizen. We worden landelijk en internationaal beschouwd als een van de koplopers op dit gebied. In het Europese project [Experiential Knowledge in Higher Education](#) is een theoretisch kader uitgewerkt (Wilken & Cabiati, 2024; Cabiati, Landi en Grassini, 2024) en zijn veel praktische handreikingen ontwikkeld, o.a. [didactische werkvormen](#) die je kunt gebruiken en een kader om [ervaringsdeskundigen](#) goed in te zetten in het onderwijs.

proces. Zoals gezegd hebben we vaak veel bruggen te slaan. De ene keer zal dit beter lukken dan de andere keer. Het gedachtengoed van kwartiermaken zoals ontwikkeld door Doortje Kal is hierbij waardevol (Kal, 2001; 2022). Ik heb het genoeg gehad dat Doortje een aantal jaren bijzonder lector *Kwartiermaken* is geweest bij ons lectoraat. Kwartiermaken draait om het creëren van een gastvrije samenleving voor de 'vreemde ander'. Hiervoor is dikwijls het opschorten van oordelen nodig. Opnieuw draait het hier om het sociaal contact tussen mensen, waardoor mensen elkaar ontmoeten en leren kennen, en het vreemde niet meer zo vreemd is (Kal, Post en Scholtens, 2012; Kal, Post en Wilken, 2013).

Een belangrijk principe is om aan te sluiten bij wat er al is. Ik noemde al de talrijke bruisende burgerinitiatieven. Het is een beweging van onderop en hoe krachtiger die wordt, hoe meer tegenwicht dat biedt aan radicaal rechts-populisme. Jos van der Lans schrijft hierover in zijn prachtige bundel *Van Onderop*: "De progressieve opgave van de toekomst is om aan deze beweging van onderop volop ruimte te geven. Een dam tegen de nieuwe hegemonie van het wantrouwen werp je niet op in Den Haag, noch op televisie of sociale media, maar in de realiteit van het gewone leven" (Van der Lans, 2024, p. 172).

Sociale instituties

Hiervoor besprak ik achtereenvolgens hoe je naar het sociale kan kijken vanuit jezelf, de gemeenschap en vanuit het perspectief van een professional in hulp- en dienstverlenende beroepen (de eerste twee vensters uit het Viervenstermodel). Ik ga nu in op het sociale

“

Het is de taak van iedere sociaal professional om te agenderen als instituties asociaal of dysfunctioneel zijn.

binnen organisaties, bestuur en beleid (de laatste twee vensters uit het Viervenstermodel). Ik vat dit samen als het 'institutionele perspectief'. Wat is de positie van sociaal professionals ten aanzien van instituties? Wanneer mag je spreken van een 'sociale institutie'?

Sociaal professionals: tussen burgers en instituties

Als sociaal professional heb je je enerzijds te verhouden tot de mensen die je ondersteuning te bieden hebt, en anderzijds tot instituties, systemen en maatschappelijke tendensen. Als je opereert vanuit de sociale kernwaarden, betekent dit onherroepelijk ook dat getoetst moet worden of deze systemen sociaal functioneren c.q. sociale waarden geïncorporeerd hebben en nastreven. Wordt het menselijk welzijnsbelang centraal gesteld en ondersteund? Werken de politiek en de overheid op basis van democratische waarden en mensenrechten? Gaat het in het bedrijfsleven om welzijn van mensen, dieren en milieu boven winst? Als dat niet zo is, dan vraagt dat, zoals Richard de Brabander en collega's (2021) dat noemen, om 'sociaal weerwerk' en daar is maatschappelijk engagement voor nodig.

Thomas Kampen wees er in zijn oratie vorig jaar op dat professionals moeten balanceren tussen wat de burger en wat het beleid van hen vraagt (Kampen, 2024). Dit kan hen in morele nood brengen. Zo zijn rechtvaardigheid en respect voor diversiteit²⁷ kernwaarden van het sociaal werk, maar vormt radicaal-rechts populisme een serieuze bedreiging voor deze waarden. Hij pleit ervoor om sociaal werkers veel beter toe te rusten om zich te weren tegen beleid dat indruist tegen sociale waarden. Ik onderschrijf dit van harte. Het is van belang dat sociaal professionals in hun opleiding de competenties meekrijgen om de context waarin ze moeten werken, zowel lokaal als landelijk, goed te kunnen analyseren en begrijpen. Vervolgens kun je een plaatsbepaling doen: hoe wil ik me verhouden tot de context van de inwoners waar ik mee werk? Welke acties zijn hierbij nodig en wie betrek ik hierbij?

²⁷ Ik bedoel hier alle vormen van diversiteit die ons mensen kenmerkt, inclusief neurodiversiteit waarvoor de laatste tijd gelukkig meer aandacht is (zie Van Os en Karbouniaris, 2024).

In het werk van sociaal professionals is de kwaliteit van de maatschappelijke context die van invloed is op het leven van mensen waarmee en waarvoor ze werken, van groot belang (Linders, Kešić en Hermens, 2024). De instituties die we in onze maatschappij hebben gecreëerd zijn in principe bedoeld als waardevolle hulpbronnen als het gaat om arbeidsparticipatie, wonen, zorg, onderwijs, openbare voorzieningen en inkomenszekerheid. De toetsvraag is ook hier: zijn deze instituties functioneel en sociaal? Met andere woorden: helpen ze ons bij onze kwaliteit van leven en gaan ze met ons om op een respectvolle, gelijkwaardige en rechtvaardige manier?

Helaas laten tientallen rapporten de afgelopen decennia zien dat er op beide gebieden nogal eens wat aan schort. Neem het rapport van de Commissie de Winter over geweld in de Nederlandse jeugdzorg en pleeggezinnen van 1945 tot 2016 (Commissie Onderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg, 2019). Of recentelijk de misstanden in de gesloten jeugdzorg, nota bene aan het licht gebracht door ervaringsdeskundige Jason Bhugwandass (2024)²⁸. Een van de citaten uit het rapport van een jongere: “geen nabijheid, geen geborgenheid, geen goed gesprek. Ik voelde me echt geen mens meer...” Dergelijke zorg is noch functioneel, noch sociaal. Integendeel, het brengt (verdere) schade toe aan mensen die toch al vaak beschadigd waren. Niemand zou negatieve ervaringen moeten hebben met zorg- of overheidssystemen. Toch blijkt keer op keer dat dit mis kan gaan, neem ook andere voorbeelden uit de geestelijke gezondheidszorg (zie bijvoorbeeld verhalen die gepubliceerd zijn op de [psychiatrie verhalenbank](#)) en de verpleeghuiszorg (zie de menonterende wantoestanden in verpleeghuis de Ottho Heldring in Amsterdam die in december 2024 via [de Volkskrant](#) aan het licht gebracht werden).

28 Dit laat tevens het belang zien van het verzamelen en bundelen van persoonlijke ervaringen ('lived experiences') in collectieve kennis, en de rol die ervaringsdeskundigen kunnen spelen om misstanden te agenderen.

Het is mijns inziens de taak van iedere sociaal professional om daar waar instituties dysfunctioneel en asociaal zijn, dit te agenderen²⁹.

Sociale gemeenten

Gemeenten spelen een belangrijke rol in het sociaal domein, zeker sinds de decentralisaties die in 2015 zijn ingezet met als doel om diensten dicht bij de burger te organiseren. De “belofte van nabijheid” (Bredewold e.a., 2018) moet in veel opzichten nog goed worden ingevuld, maar ik zie dat veel gemeenten zich hiervoor inspannen. Ook hier is het belangrijk de visie leidend te laten zijn dat goede relaties met inwoners essentieel zijn, evenals een beleid waarin sociale waarden als inclusie, rechtvaardigheid en gelijke kansen voor iedereen centraal staan. Als gemeente moet je een ‘nabije’ gemeente willen zijn (Wilken, Rensen en Stam, 2018), en de gemeente zien als een gemeenschap met talrijke deelgemeenschappen. Lokaal maatwerk, zowel individueel als collectief, vraagt om lokaal beleid dat in cocreatie met inwoners gevormd wordt. Een gemeente kan veel betekenen om gemeenschapsinitiatieven te ondersteunen. Op deze wijze kan vertrouwen hersteld worden en democratie van onderop gestimuleerd³⁰.

Vanuit ons kenniscentrum werken we binnen het [Kennisplatform Utrecht Sociaal Domein](#) met veel gemeenten en maatschappelijke organisaties samen om dit handen en voeten te geven³¹. Maar hierbij is wel van belang dat gemeenten de financiële middelen hebben om beleid goed uit te voeren. En over veel van die middelen wordt in Den

29 Dit geldt overigens ook voor de organisatie waar professionals zelf werknemer zijn.

30 Cormack Russel stelt in zijn boek *Rekindling democracy* dat community development belangrijk is om democratie nieuw leven in te blazen.

31 Enkele voorbeelden van projecten vanuit ons lectoraat. In Houten doen we onderzoek naar het [Sociaal Plein](#) in Houten, waarbij allerlei gemeentelijke diensten gebundeld en laagdrempelig toegankelijk zijn. Het [CoSIE-project](#) in Houten en Nieuwegein richtte zich op hoe je samen met bewoners gemeentelijke dienstverlening kunt verbeteren. Op het snijvlak van Participatiewet en Wmo onderzochten we in een aantal gemeenten hoe je [integrale dienstverlening](#) aan mensen met meerdere ondersteuningsbehoeften kunt organiseren. In Amersfoort onderzochten we in diverse projecten hoe bewoners met een beperking beter kunnen participeren in de wijk, o.a. in het project [Wijk en Participatie](#). In Utrecht en Utrechtse Heuvelrug ondersteunden we de ontwikkeling van [buurteams](#) en [dorpsteams](#).

Haag beslist. Verdere decentralisatie van middelen en beleidsruimte is hier absoluut gewenst. Interessant is dat gemeenten steeds minder geneigd zijn zich afhankelijk op te stellen van Den Haag en zich gelukkig vaker assertief opstellen. Zie bijvoorbeeld het besluit van een aantal gemeenten om de [bed, bad en broodregeling](#) voor vluchtelingen zonder verblijfsvergunning voort te zetten, ook al had de minister hier een ander idee over. Of het besluit van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) om het [Integraal Zorg Akkoord](#) op te zeggen als er geen financiële garanties komen voor de uitvoerbaarheid hiervan.

13. SOCIALE INNOVATIE EN RENOVATIE

Tot slot schets ik welke rol hogescholen en universiteiten kunnen spelen om hier een bijdrage aan te leveren. Ik richt me daarbij specifiek op mijn eigen kenniscentrum, waar ik zelf aan de wieg van heb mogen staan: het Kenniscentrum Sociale Innovatie (KSI). Het lectoraat Participatie, Zorg en Ondersteuning maakt hiervan deel uit. Het KSI bestaat uit tien onderzoeksgroepen die met elkaar vrijwel alle domeinen omvatten die van belang zijn voor een inclusieve, veilige en rechtvaardige samenleving³². Bij elkaar een uniek inter- en multidisciplinair centrum.

We hebben ons vaak het hoofd gebroken over wat we onder sociale innovatie verstaan, omdat het nogal een containerbegrip is, dat te pas en te onpas gebruikt en soms misbruikt wordt. Dan wordt bijvoorbeeld het label geplakt op iets wat puur commercieel van aard is. Wij volgen de algemene omschrijving zoals die ook door de Europese Unie (2013) gehanteerd wordt en die gebaseerd is op het werk van Murray, Caulier-Grice & Mulgan (2010). Daarbij gaat het om *de ontwikkeling en implementatie van vernieuwingen die aan sociale behoeften voldoen en bijdragen aan nieuwe sociale relaties of samenwerkingsverbanden*.

“Sociale innovatie is dus niet alleen gericht op gewenste uitkomsten (zoals het versterken van beter samenleven), ook het proces om hiertoe te komen heeft een sociaal karakter. Dit is een proces van dialoog en

³² Vanuit het Kenniscentrum Sociale Innovatie werken we samen met de drie andere kenniscentra bij de HU, die het kennispaleet compleet maken: het [Kenniscentrum Gezond en Duurzaam Leven](#), het [Kenniscentrum Leren en Innoveren](#) en het [Kenniscentrum Digital Business & Media](#). Daarnaast werken we in landelijk verband samen met veel lectoraten bij andere hogescholen. Zo zijn we als [Lectoraat Participatie, Zorg en Ondersteuning](#) betrokken bij een aantal SPRONG Onderzoeksgroepen (waaronder [Prevent](#)) en aangesloten bij het [Lectoren Platform Sociaal Werk](#), het [Lectorenplatform Informele Zorg](#) en het [Lectorenplatform Leven met Hoofdzaken](#).

discussie, samenwerking en participatie, dat sociale ongelijkheden kan helpen verkleinen” (Ambitieplan KSI 2021-2026, p. 27).

We geven dit bijvoorbeeld gestalte in het model van de ontwikkelwerkplaats, wat een combinatie is van participatief actie & designonderzoek (Witteveen en Wilken, 2015; Kloppenburg, De Jonge en Greeven, 2020). Hierbij gaan we met alle belangrijke betrokkenen in de praktijk een tijd lang aan de slag om een gewenste verbetering te ontwerpen en te testen. In ons lectoraat gaat het dan bijvoorbeeld om mensen die ervaringsdeskundig zijn in relatie tot een psychische kwetsbaarheid, een verstandelijke beperking, armoede, dementie of mantelzorg, samen met professionals en andere betrokkenen. Dit draagt niet alleen bij aan betere praktijken maar ook aan betere communicatie en samenwerking, dus aan betere sociale relaties³³.

Sociale innovatie is niet altijd innovatie. Soms gaat het ook om het opnieuw uitvinden ('retro innovatie') of het implementeren van bestaande kennis. Iedere context is anders en vraagt om passende oplossingen. Er zijn geen standaard interventies, het moet altijd maatwerk zijn. Als we gebruikmaken van lokale ervaringskennis en deze combineren met andere kennisbronnen, kan er iets ontstaan dat daadwerkelijk tot verbetering leidt. Uiteindelijk draait het altijd om mensen die het met elkaar moeten doen. Onze ervaring is dat het bijzonder motiverend is om samen te werken aan een gedeelde ambitie, vanuit een passie om iets beter te maken. Want daar leert iedereen veel van en dat is zeer verrijkend³⁴.

³³ Zie bijvoorbeeld het eerder genoemde project *Inclusief Samenwerken in de Zorg*.

³⁴ We gebruiken bij onze hogeschool het zogenaamde PRIME-model om aan te geven waar we aan beogen bij te dragen (Greeven en Andriessen, 2019). Dit model bevat vier elementen: kennisontwikkeling, persoonsontwikkeling, systeemontwikkeling en productontwikkeling. Vanuit sociale innovatie bezien gaat het dan om:

- kennisontwikkeling inzake de sociale en maatschappelijke kwesties die van belang zijn;
- het bijdragen aan de persoonlijke ontwikkeling en socialisatie van studenten, docenten, onderzoekers, beroepskrachten en burgers;
- het eraan bijdragen dat systemen een sociaal welzijn dienende functie hebben;
- het ontwikkelen van producten zoals methoden en hulpmiddelen die sociaal professionals kunnen gebruiken in hun werk.

Vorig jaar voltooiden we een meerjarig Europees project over sociale innovatie en sociaal werk (Wilken e.a., 2024). Hierbij stelden we dat innovatie pas sociale innovatie is als het bijdraagt aan sociale kwaliteit, waarbij we de componenten volgen die door Van der Maesen en Walker (2012) beschreven zijn: het verbeteren van condities die belangrijk zijn voor welzijn van mensen en gemeenschappen, het vergroten van sociale cohesie en bijdragen aan sociale inclusie, en het ondersteunen van empowerment. Sociaal werk kan een belangrijke bijdrage leveren aan allerlei vormen van innovatie, zoals op het gebied van energietransitie, natuurherstel, ondernemerschap, gezondheidszorg, huisvesting en technologie. Als sociaal wetenschappers kunnen we bewaken dat innovaties daadwerkelijk sociale waarde toevoegen, zowel tijdens het ontwikkelproces als met de resultaten daarvan (Wilken en Parpan-Blaser, 2024).

Hoe kunnen we verschil maken?

Het behoort tot onze taak als onderzoekers en docenten bij hogescholen en universiteiten om genoemde kloven te overbruggen. Het is belangrijk hierbij op meerdere niveaus te werken en een diversiteit aan strategieën in te zetten. Ik noem er enkele:

- Wij geven door ons praktijkgericht onderzoek inwoners – bij ons lectoraat specifiek mensen in kwetsbare posities – en praktijkwerkers een stem. We werken samen met hen door middel van participatief actieonderzoek en cocreatie-methoden ook aan verbetering van de praktijk³⁵. Zo maken we lokaal verschil.
- Wij leiden de professionals van de toekomst op. Wij kunnen niet alleen zorgen dat studenten de kennis meekrijgen die inzicht geeft in maatschappelijke opgaven en handreikingen om een bijdrage te leveren aan oplossingen, maar laten we vooral zorgen dat ze sociale professionals zijn. Professionals die als mens en beroepskracht invulling geven aan sociale waarden. Kortom, professionals die

³⁵ We kregen hier tijdens de laatste visitatie in november 2024 van het panel veel waardering voor.

vanuit een ethisch welzijnsperspectief waarde toevoegen en zo van betekenis zijn voor de samenleving.

- Kennis vanuit onderzoek en praktijk zal nog sneller en duurzamer de beroepsopleidingen in moeten stromen. Nieuwe vormen van onderwijs bieden hier mogelijkheden toe, zoals gepersonaliseerd ervaringsgericht leren, gekoppeld aan flexibele curricula. Maar we hebben nog veel te doen om er een integraal geheel van te maken. Programma's die gelegenheid bieden voor persoonlijke vorming, en om de (ervarings)kennis, houding, waarden en vaardigheden te verwerven die nodig zijn om op sociale en effectieve wijze mensen en gemeenschappen te ondersteunen en de benodigde maatschappelijke condities te helpen creëren.
- Wij bewegen ons in allerlei gremia en netwerken, zowel lokaal als landelijk, maar ook internationaal. Op allerlei manieren kunnen we kennis inbrengen en sociale waarde toevoegen. We doen dit al door ons praktijkgericht onderzoek, maar ook door publicaties, presentaties en scholing, door mee te denken met het werkveld, instanties te adviseren, in media te acteren, etc. Maar om de kloof tussen theorie en praktijk, tussen kennis en praktijk, tussen wetenschap en beleid verder te overbruggen zal nog veel inspanning nodig zijn. We moeten als hogeschool nog veel meer investeren in communicatie, distributiekanaalen voor onze kennisproducten en in de verdere ontwikkeling van implementatiestrategieën.

“

Zet sociale waarden centraal in opleidingen en onderzoek.

Werken aan samen

De slogan van Hogeschool Utrecht is: “hier komt alles samen”. Het is uiteraard behoorlijk pretentief om te stellen dat hier alles samen komt, want dat is natuurlijk niet zo. We zijn niet het centrum van de wereld. Wat hier wel samenkomt is opleiding en onderzoek, in verbinding met de beroepspraktijk, met organisaties, bedrijfsleven, overheden, wetenschap en samenleving. Maar wat vooral belangrijk is: dat het een plek is waar mensen samenkomen, om te leren, om kennis over te brengen, om te onderzoeken hoe dingen in elkaar zitten en welke bijdrage we kunnen leveren om de wereld wat beter te maken. We besteden bij de HU veel aandacht aan gemeenschapsvorming. Iedereen welzijn is belangrijk, ook van de mensen die onmisbaar zijn voor de ondersteuning van studenten, docenten en onderzoekers, zoals facilitaire, administratieve en financiële medewerkers, project- en programmaondersteuners en leidinggevend. Gezien de omvang van de HU zijn de kleine gemeenschappen in de grote gemeenschap van belang, zoals leerteams, docententeams en lectoraatsteams. Hier krijgen sociale waarden gestalte. Ik ervaar dat er in de lectoraten van ons kenniscentrum een prettig sociaal klimaat is, waar we op een open wijze met respect voor elkaars kwaliteiten, kracht en kwetsbaarheid met elkaar optrekken. Kortom: een sociale niche waarin waardig werk mogelijk wordt. Dit blijkt ook uit het feit dat veel medewerkers er al heel lang werkzaam zijn en er nauwelijks werkgerelateerd ziekteverzuim is.

Hogeschool Utrecht heeft als missie om met hoogwaardig onderwijs en onderzoek te werken aan innovatie en professionalisering van de beroepspraktijk en de ontwikkeling van talent, om zo bij te dragen aan de sociale, culturele en economische ontwikkeling van een open, rechtvaardige en duurzame samenleving (Hogeschool Utrecht, 2022). Hierop aansluitend pleit ik ervoor om sociale waarden nog meer gestalte te geven in opleidingen en onderzoek. Talentontwikkeling en innovatie omvatten niet alleen vakbekwame professionals of nieuwe kennis of producten, maar ook de vorming van bevlogen sociale professionals, en de ontwikkeling van kennis en oplossingen die bijdragen aan

sociale en maatschappelijke problemen. Om te werken aan een open, rechtvaardige en duurzame samenleving, moeten we zorgen dat iedere mens in de gelegenheid gesteld wordt een goed leven te leiden. Een samenleving waar gebouwd wordt aan duurzame relaties, verbindingen die langer stand houden dan een swipe op Tinder of een like op Facebook.

Rijke leeromgevingen worden niet alleen rijk door de kwaliteit van het onderwijs maar ook door de kwaliteit van sociale relaties, gevoed door persoonlijke en respectvolle aandacht voor elkaar, participatiekansen voor iedereen en het leren van ervaringen. Alleen op die manier ontstaan rijke leergemeenschappen.

‘Samen’ is niet vanzelfsprekend. Het moet geladen worden met waarden en zal iedere dag weer en in iedere situatie opnieuw bewerkstelligd moeten worden. Aan samen moet gewerkt worden. Samen werken betekent op een gelijkwaardige wijze met elkaar werken. Dat gaat niet vanzelf, we zullen verschillen moeten accepteren en overbruggen. Dit vraagt dikwijls tijd, maar dat helpt ons ook bij onthaasten. Het mag allemaal wel wat minder snel en hard. Alleen met losse soundbytes ontstaat er geen symfonie. Door op je eigen standpunt te blijven staan en de mening van een ander te overschreeuwen ontstaat er nooit verbinding. Het mag allemaal wat langzamer, zachter en liever.

Samenwerken heeft altijd een doel en dat doel kent een gemeenschappelijk belang. Mensen mogen verschillende beweegredenen en doelen hebben, maar bij samen werken is een gemeenschappelijk doel (wens, droom, ambitie) leidend. Je zult dus moeten bepalen wat dat gemeenschappelijke doel is – of in de woorden van Wouter ‘t Hart: de bedoeling. In het woord gemeenschappelijk zit het woord ‘gemeenschap’ besloten. Het gaat om communities waarin je samen werkt om iets te bereiken, en waarin iedereen een rol en verantwoordelijkheid heeft. Dat doel kan heel functioneel zijn, maar is in ieder geval ook sociaal. Wat je ook doet, het gaat altijd om een bijdrage aan de kwaliteit van leven, voor jezelf, voor anderen, voor de toekomst van onze kinderen en onze wereld.

14. EPILOOG

Ik heb een nieuw sociaal verhaal willen vertellen, Of, zo u wilt, een oud verhaal nieuw leven in willen blazen, passend bij de tijd waarin we leven. Ik geloof dat als we erin slagen bestaande verbindingen te koesteren, verbroken verbindingen te herstellen, en nieuwe verbindingen te creëren, dit de wereld een stukje beter maakt. Het is een recept om eenzaamheid, angst, stress en depressiviteit terug te dringen, om de kwaliteit van onze leefomgeving omhoog te brengen en om betere rentmeesters te worden voor onze aarde.

Het is dus ook een hoopvol verhaal. Sociale verbinding kan al ontstaan door gewoon aardig zijn voor elkaar, een vrolijk goedemorgen, een gemeend tot ziens, gewoon aardig en een beetje lief zijn. Geef elkaar ruimte maar ook bescherming. Sociale verbindingen ontstaan ook door iets te durven vragen of aan te bieden aan een ander. Door elkaar te vinden in betekenisvolle sociale rollen en activiteiten. Dat is wat mij betreft de sociale basis die ons grond onder de voeten geeft en waarop we een hoopvolle toekomst kunnen bouwen.

“

Het gaat om communities waarin je samen werkt om iets te bereiken vanuit een gedeelde bedoeling.

BIOGRAFIE

Jean Pierre Wilken werd geboren in 1958 in Eindhoven, studeerde andragologie en psychologie aan de Universiteit Utrecht en promoveerde bij Tilburg University. Hij specialiseerde zich in zorg- en dienstverlening ten behoeve van mensen met langer durende ondersteuningsbehoeften. Hij werkte onder andere bij de Stichting Beschermende Woonvormen Utrecht (thans Lister), het Nationaal Ziekenhuisinstituut, Storm Rehabilitatie, herstelcentrum De Wiltzangk en de RINO Groep. Sinds 2002 is hij lector bij Hogeschool Utrecht. Hij behoorde tot de eerste groep lectoren in Nederland en heeft mede gestalte gegeven aan het praktijkgericht onderzoek in het sociaal domein en het zorgdomein.

Centraal in zijn werk staat de kwaliteit van leven van mensen in kwetsbare posities, en de interactie tussen persoonlijke factoren – zoals een psychische aandoening, een cognitieve beperking of een ziekte als dementie – en de samenleving die mensen al dan niet in staat stelt een volwaardig bestaan te realiseren. Professionals in het sociaal domein en de gezondheidszorg spelen een belangrijke rol om in deze interactie een helpende en verbindende rol te vervullen en daarmee bij te dragen aan participatie en sociale inclusie.

Jean Pierre Wilken beschouwt relationele aansluiting op basis van de principes van de presentiebenadering als de basis voor zorg en sociaal werk. De persoonlijke ervaringen van mensen vormen een belangrijke bron van kennis en herstel. Hij is een van de grondleggers van Steunend Relationeel Handelen, een methodiek die in Nederland en daarbuiten duizenden professionals een fundament biedt voor hun werk. Hij was jarenlang coördinator van het Kennisplatform Utrecht Sociaal Domein (kUS) en de voorloper daarvan, de Wmo-werkplaats Utrecht. Momenteel is hij onder andere coördinator van het kUS-programma Wonen-Welzijn-Zorg-Ouderen 2040. Internationaal is hij actief in projecten en netwerken rond ervaringskennis en herstelondersteunende zorg. Hij is voorzitter van het CARE Network for Recovery and Inclusion, bijzonder hoogleraar Community Development and Well-being in Tartu, Estland en gasthoogleraar Relational Social Work in Milaan, Italië. In de loop van de jaren verschenen honderden publicaties van zijn hand over uiteenlopende onderwerpen, zoals herstelgerichte zorg, community care, ervaringskennis en sociale innovatie.

Ook na zijn pensionering zal hij zich blijven inzetten voor menslievende zorg en een sociale, inclusieve samenleving op basis van principes van gelijkwaardigheid, respect, wederkerigheid en rechtvaardigheid.

LITERATUUR

Alderliesten, H., Andries, M., Dorenbos, R., Hiemstra, A., Jansen Lorkeers, L., Tuinstra, J., Verharen, L. & Wolf, J. (2022). [Werken aan bestaanszekerheid](#). Utrecht: Werkplaatsen Sociaal Domein.

Baart, A. (2001). *Een theorie van de presentie*. Utrecht: Lemma.

Baart, A. & Vosman, F. (2015). *De patiënt terug van weggeweest. Werken aan menslievende zorg*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Baart, A. (2018). *De ontdekking van kwaliteit. Theorie en praktijk van relationeel zorg geven*. SWP.

Baart, A. (2025). *Iemand voor iemand - Handboek presentie*. Coutinho.

Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Polity.

Binkhorst, J., Overkamp, E., Sprinkhuizen, A. & Wilken, J.P. (2019). [Integraal werken ontrafeld](#). Hogeschool Utrecht: Kenniscentrum Sociale Innovatie.

Blonk, J.L., Bredewold, F.H., & Machielse, J.E.M. (2024). [The social fabric of voluntary and community initiatives: On crafting space for meaningful relationships](#). NOV Samen Ouder Worden i.sm. Universiteit voor Humanistiek.

Blonk, L., Bredewold, F. & Machielse, A. (2023). [Vrijwilligersinitiatieven als waardevolle ontmoetingsplekken: over ruimte maken voor betekenisvol contact](#). NOV i.s.m. UvH.

Boer, M. (2022). [#ConnectedTeens: Social media use and adolescent wellbeing](#). [Dissertation]. Utrecht University Repository.

Boonen, A. (2024). [Machts- of Samenspel. Ontwikkelen van duurzame gemeenschappen](#). Utrecht: Kenniscentrum Sociale Innovatie.

Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In J.G. Richardson (red) *Handbook of theory and research for the sociology of education*. New York: Greenwood Press, pp. 241- 258.

Brandts, M., Van der Aa, R. en Wilken, J.P. (2023). *Samen Optrekken. Competenties van sociaal werkers en verpleegkundigen in het samenspel formele & informele zorg*. Utrecht: Kenniscentrum Sociale Innovatie.

Bredewold, F.H. (2014). [Lof der oppervlakkigheid: Contact tussen mensen met een verstandelijke of psychiatrische beperking en buurtbewoners](#). Amsterdam: Van Gennep.

Bredewold, F., Duyvendak, J.W., Kampen, T., Tonkens, E.H. & Verplanke, L. (2018). *De verhuizing van de verzorgingsstaat. Hoe de overheid nabij komt*. Jaarboek Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken. Amsterdam: Uitgeverij Van Gennep.

Bredewold, F. (2022). [Wederkerigheid](#). In [Lexicon Nabijheid en Sociaal Werk](#). Veldboer et al. (eds.), pp. 21-25.

Bregman, R. (2019). *De meeste mensen deugen*. De Correspondent.

Brummel, A. (2017). [Sociale verbinding in de wijk. Mogelijkheden voor sociale inclusie van wijkbewoners met een lichte verstandelijke beperking of psychische aandoening](#). Delft: Eburon.

Buijzen, M. en Rozendaal, E. (2024). [Bitefile – Wat weten we over de impact van sociale media op het welzijn van jongeren?](#) Bitescience, in samenwerking met het Expertisecentrum Digitalisering en Welzijn van het Trimbos-instituut en Erasmus Universiteit Rotterdam. Netwerk Mediawijsheid.

Bhugwandass, J. (2024). [Enzaam gesloten: onderzoek naar de ervaringen van jongeren met ZIKOS](#). Jason Bhugwandass.

Cabiati, E., Landi, C., Grassini, M. (2024). [Key principles and values for integrating Experiential Knowledge in Social work and Nursing education programs](#). Università Cattolica del Sacro Cuore Erasmus+ project Experiential Knowledge and Experiential Learning in Higher Education. A new dimension in personalized inclusive education.

Canoy, M., Smelik, J. en Ham, M. (2023). [Zorgzame buurten. Inspirerende initiatieven die het systeem trotseren](#). Utrecht: Movisie.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2024a). [Monitor Sociale samenhang en Ongelijkheid](#). Den Haag: CBS.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2024b). [Nederland in Cijfers 2024](#). Den Haag: CBS.

College voor de Rechten van de Mens (2024). [Digitale toegankelijkheid en dienstverlening in het licht van het VN-verdrag handicap](#). Utrecht: College voor de Rechten van de Mens.

Commissie Onderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg (2019). [Onvoldoende beschermd - Geweld in de Nederlandse jeugdzorg van 1945 tot heden](#). Commissie Onderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg.

Commissie Sociaal Minimum (2023). [Een zeker bestaan. Naar een toekomstbestendig stelsel van het sociaal minimum](#). Commissie Sociaal Minimum.

Dagevos, J., Voogd-Hamelink, M. de, en Damen, R. (2022). *Gevestigd, maar niet thuis. Eerste bevindingen uit de Survey integratie migranten (sim2020)*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Davelaar, M., Gruppen, A. en Knevel, J. (2018). *Goede Buren. Lessen uit gemengde woonprojecten in Utrecht*. Utrecht: Kenniscentrum Sociale Innovatie.

De Bell, L. (2025). Plan Einstein. Een innovatieve aanpak voor de integratie van vluchtelingen. Hoofdstuk 28 in Wilken, J.P. en Den Hollander, D. red. (2025). *Handboek Steunend Relationeel Handelen. Werken aan herstel en kwaliteit van leven*. Amsterdam: SWP.

De Brabander, R., Kaulingfreks, F. en Ham, M. red. (2021). *Sociaal weerwerk. Maatschappelijke betrokkenheid in zorg en welzijn*. Uitgeverij van Gennep.

Dijkers, J. en De Bell, L. (2020). [Werken aan waarde. Praktijkgericht onderzoek naar het creëren en duurzaam organiseren van waardig werk](#). Hogeschool Utrecht: Kenniscentrum Sociale Innovatie.

European Commission (2013). [Guide to Social Innovation](#). Brussels: European Commission.

Geenen, M. (2014). *De reflectieve professional*. Coutinho.

Giaquinto, G., en Van der Leij, B. (2023). [Inzet bewoners voor hun leefomgeving](#). Motivaction.

Godfroj, B., Van Gijzel, G., Roelfsema, H. (2024). [Inclusief Samenwerken in de Zorg. Samen leren en creëren in een ontwikkelwerkplaats](#). Hogeschool Utrecht: Kenniscentrum Sociale Innovatie - Lectoraat Participatie Zorg en Ondersteuning & Kenniscentrum Leren & Innoveren - Lectoraat Co-design.

Greven, K. en Andriessen, D. (2019). *Practice-based Research Impact Model for Evaluation: PRIME*. Paper EAIR 41st Annual Forum.

Hendriks, A. en Kaulingfreks, R. (2011). *Wat is waardigheid? Een briefwisseling tussen een jurist en een filosoof*. Den Haag: ZonMw.

Hofman, J., Jeurig, K., Van Mierlo, Th., Oelkers, B. en Visser, E. red. (2021). *Altijd nieuw gedoe! Buurtmakers vanuit Asset Based Community Development op weg naar nieuwe democratie*. LSA.

Hogeschool Utrecht (2022). [Samen voor de Toekomst. HU-visie op onderwijs en onderzoek](#). Utrecht: Hogeschool Utrecht.

Huizenga, J., Tigchelaar, H. en Brain Power (2024). [Hoe leef ik met dementie?](#) Utrecht: Kenniscentrum Sociale Innovatie – Hogeschool Utrecht.

Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services (IPBES) (2019). [Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services](#). IPBES.

Jacobs, G. (2005). Participatie en empowerment in de gezondheidsbevordering. Professionals in de knel tussen ideaal en praktijk? *Sociale interventie*, 2005 (4), 29-39.

Kal, D., Post, R. & Scholtens, G. (2012). [Meedoen gaat niet vanzelf. Kwartiermaken in theorie en praktijk](#). Amsterdam: Uitgeverij Tobi Vroegh.

Kal, D., Post, R. & Wilken, J.P. red. (2013). [Verder met Kwartiermaken: naar de verwelkoming van verschil](#). Amsterdam: Uitgeverij Tobi Vroegh.

Kal, D. (2001). [Kwartiermaken. Werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond](#). Amsterdam: Uitgeverij Boom.

Kal, D. (2022). [Buiten het gewone. 10 lezingen over kwartiermaken](#). Amsterdam: Uitgeverij Tobi Vroegh.

Kampen, Th. (2021). *De stofzuiger van Hanny. Naar meer menselijkheid in de bijstand*. Uitgeverij Van Genneep.

Kampen, Th., Sebrechts, M., Knijn, T. en Tonkens, E. red. (2020). *Streng maar onrechtvaardig. De bijstand gewogen*. Uitgeverij Van Genneep.

Kampen, Th. (2024). *Gespleten Loyaliteit: Sociaal werkers in morele nood*. Oratie. Utrecht: Universiteit voor Humanistiek.

Kamphuis, M. (1963). *Nieuwe wegen in het werken met probleemgezinnen*. Alphen aan de Rijn: Samson.

Kanne, M. (2016). *Co-creatie van goede zorg. Ethische vragen, moreel beraad en normatieve professionalisering in de zorg en het sociaal werk*. Academisch proefschrift. Delft: Eburon.

Karbouniaris, S. (2023). [Let's tango! Integrating professionals' lived experience in the transformation of mental health services](#). Leiden University.

Karbouniaris, S. en Van Os, J. (2023). *Trauma begrijpen in 33 vragen*. Lannoo Campus.

Kenniscentrum Sociale Innovatie (2021). *Ambitieplan KSI 2021-2026*. Utrecht: Kenniscentrum Sociale Innovatie – Hogeschool Utrecht.

Kloppenburger, R., De Jonge, E. en Greeven, K. (2020). [Wat werkt in ontwikkelwerkplaatsen? Een onderzoek naar werkzame factoren](#). Utrecht: Kenniscentrum Sociale Innovatie – Hogeschool Utrecht.

Knevel, J., Wilken, J.P. en Schippers, A. (2024). [Social Workers and Generative Practices for the Inclusion of People with Intellectual Disabilities](#). *Journal of Social Work*.

Knevel, J., Wilken, J.P. en Schippers, A. (2023). [Social Workers Putting into Practice the Convention on the Rights of Persons with Disabilities](#). *Journal of Human Rights and Social Work*, 8 (3), 302-315.

Knevel, J., Wilken, J.P. en Schippers, A. (2024). [Towards inclusive social work: Putting an ecological approach into practice](#). *Relational Social Work*, 8 (1), 3-23, doi: 10.14605/RSW812401.

Knevel, J. (2025). *In the pursuit of social inclusion. Social workers fostering social inclusion of people with mild intellectual disabilities*. Utrecht: Kenniscentrum Sociale Innovatie – Universiteit voor Humanistiek.

Knevel, J. en Wilken, J.P. (2025). Sociale inclusie. Meedoen en meetellen. Hoofdstuk 10 in Wilken, J.P. en Den Hollander, D. red. (2025). *Handboek Steunend Relationeel Handelen. Werken aan herstel en kwaliteit van leven*. Amsterdam: SWP.

Kunneman, H. (2005). *Voorbij het dikke-ik*. Amsterdam: SWP.

Leamy, M., Bird, V., Le Boutillier, C., Williams, J. & Slade, M. (2011). [Conceptual framework for personal recovery in mental health: systematic review and narrative synthesis](#). *The British Journal of Psychiatry*, 199 (6), pp. 445-452.

Lichterman, P. (2005). *Elusive Togetherness. Church Groups Trying to Bridge America's Divisions*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.

Linders, L. (2019a). Sociaal werk gaat om andere mensen: werken aan sociale reflexiviteit in sociaal werk. In: J. Metz, M. Jager-Vreugdenhil, J.P. Wilken & T. Witte red. (2019). *Sociaal werk doordacht*. Amsterdam: SWP, pp. 83-95.

Linders, L. (2019b). [Op zoek naar houvast. Empowerment als handelingskader in de praktijk van zorg en welzijn](#). (Lectorale rede). Hogeschool Inholland.

Linders, L. e.a. red. (2023). *Ouderen als oplossing. Over seniorisme, samenleven en solidariteit*. Van Gennep.

Linders, L., Kešić, J. & Hermens, N. (2024). *Kijk naar de context! Hoe sociaal werkers bijdragen aan sociale verandering en empowerment*. Coutinho.

Menger, A. (2018). *De werkalliantie in het gedwongen kader*. Eburon.

Moerman, A. en Jungmann, N. (2023). [Schulden klein houden en perspectief bieden. Naar een paradigmashift waar zowel schuldeisers als debiteuren van profiteren](#). SchuldInfo, Hogeschool Utrecht en Landelijke Organisatie Sociaal Raadslieden.

Mommer, L. (2021). ['Alleen als we nú allemaal gaan samenwerken, kunnen we biodiversiteitsverlies stoppen'](#). Wageningen: Wageningen University & Research. Geraadpleegd op 27 november 2024.

Murray, R., Caulier-Grice, J. and Mulgan, G. (2010) *The Open Book of Social Innovation*, London: Young Foundation and National Endowment for Science, Technology and the Arts.

Narusson, D. (2019). [Personal-recovery and agency-enhancing client work in the field of mental health and social rehabilitation: Perspectives of persons with lived experience and specialists](#). Tartu University.

Nikken, P. & Tuijnman, A. (2024). [Verdiepend onderzoek Iene Miene Media](#). Netwerk Mediawijsheid, maart 2024.

Nussbaum, M. (2011). *Creating capabilities. The human development approach*. Cambridge: Belknap Press. Nederlandse uitgave: M. Nussbaum (2012). *Mogelijkheden scheppen: Een nieuwe benadering van de menselijke ontwikkeling*. Baarn: Ambo.

Overkamp, E. (2024). *Who cares?! Over meedoen in een samenleving met beperkingen*. Utrecht: Kenniscentrum Sociale Innovatie, Lectoraat Participatie, Zorg en Ondersteuning, Hogeschool Utrecht.

Putnam, R.D. (2001). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.

Putters, K. (2024). *Navigeren op het smalle pad naar brede welvaart. Maatschappelijke transitie en ons poldermodel*. Oratie 4 november 2024 Tilburg University.

Raad voor Volksgezondheid en Samenleving (2022). [Anders leven en zorgen. Naar een gelijkwaardig samenspel tussen naasten, vrijwilligers en beroepskrachten](#). Den Haag: Raad voor Volksgezondheid en Samenleving.

Reynaert, D, Kemmeren, Ch., Knevel, J., Lochtenberg, M., Plovie, E. & Tirions, M. (2023). *Sociaal werk als mensenrechtenberoep*. Acco.

Ročák, M. en Van Pelt, M. (2023). *Sociaal werken aan veerkracht*. Eindhoven: Fontys Sociale Studies.

Russell, C. and McKnight, J. (2022) *The Connected Community - Discovering the Health, Wealth, and Power of Neighborhoods*, Berrett-Koehler Publishers.

Russell, C. (2020). *Rekindling Democracy. A Professional's Guide to Working in Citizen Space*. Cascade Books.

Ryan, R.M. & Deci, E.L. (2018). *Self-Determination Theory. Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness*. Guilford Press.

Ryff, C.D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*. 57 (6): 1069-108.

Ryff, C.D. & C.L.M. Keyes (1995). The Structure of Psychological Well-Being Revisited, *Journal of Personality and Social Psychology*, 69 (4), pp. 719-727.

Saleebey, D. (6de editie 2012). *Strengths Perspective in Social Work Practice*. Boston: Allyn & Bacon.

Schippers, A. (2021). [Gouden verbindingen – Kennis ervaren, herkennen én erkennen](#). Utrecht: Universiteit voor uHuHumanistiek.

Schön, D. (1991). *The Reflective Practitioner. How Professionals Think In Action*. Basic Books.

Schuttenhelm, S. (2024). [Nederland kampioen biodiversiteitsverlies, 'de natuur staat er dramatisch voor'](#). Verschenen op 23 mei 2024 op Nos.nl. Geraadpleegd op 27 november 2024.

Schuurman, M. en Visserman, A. (2023). [Inclusie vanzelfsprekend voor iedereen](#). Inclusie voor Iedereen.

Sen, A. (2009). 2009, *The Idea of Justice*, London: Allen Lane. Staat van de Uitvoering (2024). [Trendverkenning Publieke Dienstverlening 2035](#). ICTU.

Spierts, M., Raeymaeckers, P., Cools, P., Mathys, E. & Gradener, J. (2021). Democratisch sociaal werk: van theorie naar werkzame principes. In: Raeymaeckers, P. e.a. red (2021) *Denken over sociaal werk*. Acco, pp 339-360.

Staatscommissie rechtsstaat (2024). [De gebroken belofte van de rechtsstaat. Tien verbetervoorstellen met oog voor de burger](#). Staatscommissie rechtsstaat.

Sturm, A. (2022). [Vertrouw je me? Een onderzoek naar de samenwerkingsrelatie tussen reclasseringswerkers en hun cliënten](#).

't Hart, W. (2012). *Verdraaide organisaties. Terug naar de bedoeling*. Boom.

Tirions, M., Blok, W. en Den Braber, C. (2018). *De capabilitybenadering in het sociaal domein. Een praktijkgerichte kennismaking*. Bohn Stafleu van Loghum.

Tronto, J. (2010). Creating caring institutions: politics, plurality and purpose. *Ethics and Social Welfare*; 4:2, pp. 158-171.

Van der Bersselaar, V. (2009). *Bestaansethiek*; Normatieve professionalisering en de ethiek van identiteits-, levens- en zingevingsvragen. Uitgeverij SWP.

Van der Lans, J. (2024). *Van onderop. Over burgers, professionals, ambtenaren & bestuurders*. Van Gennep.

Van Ewijk, H. (2010). *Maatschappelijk werk in een sociaal gevoelige tijd*. Utrecht: Universiteit voor Humanistiek.

Van Ewijk, H. & Kunneman, H. (2013). *Praktijken van Normatieve Professionalisering*. Uitgeverij SWP.

Van Heijst, A. (2005). *Menslievende zorg: Een ethische kijk op professionaliteit*. Kampen: Uitgeverij Klement.

Van Heijst, A. (2008). *Iemand zien staan: Zorgethiek over erkenning*. Kampen: Uitgeverij Klement.

Van der Maesen, L.J.G. and Walker, A. (eds) (2012). *Social Quality: From Theory to Indicators*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Van Os, J. en Karbouniaris, S. (2024). *Neurodiversiteit begrijpen in 33 vragen*. Lannoo Campus.

Van Regenmortel, T. (2009). Empowerment als uitdagend kader voor sociale inclusie en moderne zorg. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*. 18(4), pp. 2242.

Van Rooij, A. J., Doze, I., Tuijnman, A. en Kleinjan, M. (2020). [Factsheet digitale balans jongvolwassenen](#). Utrecht: Netwerk Mediawijsheid, Trimbos-instituut.

Van Tilburg, T.G. (2024). [Residual loneliness in the Netherlands after the COVID-19 pandemic: An application of the single interrupted time series design with pre-, peri- and post-pandemic observations](#). *Public Health*, 237, 238-244.

Veldboer, L., Engbersen, R., Hooghiemstra, E., Jansen, J., Koeter, L., Repetur, L., Rözer, J. & Sprinkhuizen, A. red. (2023). [Lexicon nabijheid en sociaal werk](#). Movisie en de Werkplaatsen Sociaal Domein.

Verharen, L. (2017). *Being there. Samen werken aan het versterken van Sociale Kwaliteit*. Nijmegen: Hogeschool van Arnhem en Nijmegen.

Vosman, F. & Nortvedt, P. (2020). *Care Ethics and Phenomenology: a Contested Kinship*. Peeters Publishers.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2017). *Weten is nog geen doen. Een realistisch perspectief op redzaamheid*. Den Haag: WRR.

Wevers, C. (2017). *Kan ik daar wat aan doen? Denken over professioneel handelen in zorg en welzijn*. Coutinho.

Wewerinke, D., Davelaar, M., Van Ewijk, Gruppen, A. en Van Doorn, L. (2024). *Eerst een Thuis in de regio Utrecht. Ervaringen met een nieuwe aanpak van dakloosheid*. Utrecht: Kenniscentrum Sociale Innovatie.

Wilken, J.P. (2010). [Recovering Care. A contribution to a theory and practice of good care](#). Amsterdam: SWP.

Wilken, J.P., Rensen, J., Stam, M. (2018). Hoe wordt de gemeente een echt nabije gemeente? *Tijdschrift Sociale Vraagstukken*, 3, 26-29.

Wilken, J.P. (2018). [Ertoe doen. Over verbinding, inclusie en het \(eigen\) aardige van sociaal werk](#). Bijzondere openbare les 8 februari 2018. Utrecht: Kenniscentrum Sociale Innovatie, Lectoraat Participatie, Zorg en Ondersteuning, Hogeschool Utrecht.

Wilken, J.P. (2021). [Pleidooi voor integrale benadering van preventie](#). Gepubliceerd op socialevraagstukken.nl op 4 november 2021.

Wilken, J.P., Overkamp, E., Binkhorst, J. en Sprinkhuizen, A. (2021). Integraal werken en sociaal werk. Vier perspectieven op een weerbarstige werkelijkheid. In J. Metz, M. Jager-Vreugdenhil, J.P. Wilken & T. Witte red., *Sociaal werk doordacht*. Amsterdam: SWP.

Wilken, J.P. (2021). [The CARE model. The relationship as the heart of good care](#). *Relational Social Work* Vol. 5, n.1, April 2021 (pp. 34-47).

Wilken, J.P., Van den Berg, K, Bektas, G. (2023). [Kennissynthese Sociaal Werk: Bevorderen van sociale inclusie](#). Movisie.

Wilken, J.P. en Den Hollander, D. red. (2019; herziene derde druk 2025). *Handboek Steunend Relationeel Handelen. Werken aan herstel en kwaliteit van leven*. Amsterdam: SWP.

Wilken, J.P. (2023). It is all about social quality: how social work researchers can contribute to social innovation. *European Social Work Research*, 1 (3), 261-274.

Wilken, J.P. & Cabiati, E. (2024). Foundations of experiential knowledge: recovering a forgotten resource for social work. *European Social Work Research*, 2 (3), 224-242.

Wilken, J.P., Parpan-Blaser, A., Prosser, S., Van der Pas, S. & Jansen, E. eds. (2024). [Social Work and Social Innovation. Emerging trends and challenges for practice, policy and education in Europe](#). Policy Press.

Wilken, J.P. & Narusson, D. (2024). The rediscovery of community. Community development as social innovation. Chapter 13 in: Wilken, J.P., Parpan-Blaser, A., Prosser, S., Van der Pas, S. & Jansen, E. eds. (2024). *Social Work and Social Innovation. Emerging trends and challenges for practice, policy and education in Europe*. Policy Press.

Wilken J.P., Overkamp, E. & Knevel, J. (2023). Wonen met ondersteuning. Werken aan herstel en sociale inclusie. In: Spierts e.a. red. (2023). *De brede basis van het sociaal werk*, Coutinho, pp. 209-220.

Wilken, J.P. & Parpan-Blaser, A. (2024). Social work and social innovation: how the twain can meet. In: Wilken, J.P. & Parpan-Blaser, A., Prosser, S., Van der Pas, S. & Jansen, E. eds. (2024). *Social Work and Social Innovation. Emerging Trends and Challenges for Practice, Policy and Education in Europe*. Policy Press, pp. 11-23.

Wilken, J.P. & Parpan-Blaser, A., Prosser, S., Van der Pas, S. & Jansen, E. eds (2024). *Social Work and Social Innovation. Emerging Trends and Challenges for Practice, Policy and Education in Europe*. Policy Press.

Witteveen, E. en Wilken, J.P. (2015). Werken en leren in ontwikkelwerkplaatsen. Innovaties in het samenwerken van formele en informele zorg rondom mensen met cognitieve beperkingen. Hoofdstuk 3 in: Kooiman, A., Wilken J.P., Stam, M., Jansen, E., Biene, M. van (red). *Leren Transformeren. Hoe faciliteer je praktijkinnovatie in tijden van transitie?* Utrecht: Wmo-werkplaatsen, pp. 30-49.

Witteveen, E., Siteur-Scholten, A. & Brandts M. (2021). *Hartenkreten van mantelzorgers: over de kunst van het samenwerken*. Antwerpen: Gompel & Svacina bv.

Woittiez, I., Eggink, E. en Ras, M. (2019). [Het aantal mensen met een licht verstandelijke beperking: een schatting](#). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Woittiez, I., Van Hulst, B., Putman, L., Ooms, I. en Sadiraj, K. (2024). [Samenleven in de toekomst. Een verkenning naar sociale cohesie bij een veranderde bevolkingssamenstelling in 2050](#). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Ziegler, F., en Gautier, T. (2023). *Een wereld van gemeenschappen*. Lemniscaat.

COLOFON

Nieuw sociaal contact.
Over de noodzaak van het
herstellen van verbindingen.

Auteur

Prof. dr. Jean Pierre Wilken

Afscheidscollege
19 februari 2025
Lectoraat Participatie,
Zorg en Ondersteuning

ISBN

978-90-8928-165-4

Eindredactie

Mariëk Hilhorst Tekstredactie
en Productiebegeleiding

Fotografie omslag

Femke van den Heuvel

Vormgeving

RAAK Grafisch Ontwerp, Utrecht

Drukwerk

De Bondt Grafimedia
Communicatie, Barendrecht

Hogeschool Utrecht

Kenniscentrum Sociale Innovatie
Padualaan 101
3584 CH Utrecht

Postbus 85397

3508 SB Utrecht

Telefoon

088 481 12 84

E-mail

socialeinnovatie@hu.nl

Website

www.hu.nl/onderzoek/

kenniscentrum-sociale-innovatie

www.hu.nl/onderzoek/

participatie-zorg-en-ondersteuning

**HIER
KOMT
ALLES
SAMEN**